

**A GYERMEKEK JOGAI A
KÖRNYEZETVÉDELEMMEL
ÉS A KLÍMAVÁLTOZÁSSAL
KAPCSOLATBAN, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A RÉSZVÉTELI
ÉS JOGORVOSLATI JOGOKRA**

magyar nemzeti jelentés
Justice and Environment 2025

TARTALOM

Tartalom.....	2
A. A legfontosabb kötelező nemzetközi jogi keretek.....	4
a. Gyermekjogi Egyezmény.....	5
b. Aarhusi Egyezmény.....	5
c. Párizsi Megállapodás.....	6
d. Alapjogi Charta.....	6
B. Ajánló-értelmező (nem kötelező) nemzetközi és EU jogi és jogpolitikai keretek	7
a. A fenntartható fejlődés célkitűzései (SDGk)	8
b. ENSZ EJT határozat az egészséges környezethez való jogról	8
c. ENSZ közgyűlési határozat az egészséges környezethez való emberi jogról	10
d. OHCHR Elemzés.....	11
e. Az UNICEF Gyermek Éghajlatváltozási Kockázati Indexe.....	12
f. Átfogó Kommentár.....	13
g. Nyilatkozattételi Kommentár.....	14
h. EU gyermekjogi stratégia és javaslatok.....	14
i. Az EU Ifjúsági Stratégiája	15
C. A kötelező és az ajánló-értelmező gyermekjogi rendelkezések együttes vizsgálata az egyes anyagi és eljárásjogi témakörök szerint.....	16
1. Közvetlen anyagi jogok.....	16
a. Az egészséghez való jog	16
b. Környezeti igazságosság	20
2. Eljárási, közösségi részvételi jogosultságok.....	21
a. A gyermekekre vonatkozó közösségi részvételi jog rendszer-jellege	21
b. A gyermekkorúak környezeti információhoz jutása	23
c. Szólásszabadság, véleménynyilvánítási jog, beleszólási (részvételi) jog.....	26
d. A jogorvoslathoz való jog	33

e. Részvételre képesítés	36
3. Visszacsatolás, ellenőrzés	41
1. A gyermekek környezetvédelemmel összefüggő anyagi jogi, alkotmányos jogosultságai	44
a. A gyermekek emberi jogainak áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumai alapján.....	44
b. A nemzetközi követelményeknek megfelelő anyagi jogi gyermekjogi intézmények vizsgálata a magyar jogban.....	46
2. A nemzetközi követelményeknek megfelelő eljárási jogi gyermekjogi intézmények vizsgálata	50
a. A gyermekek közérdekű környezeti információhoz való hozzáférésre	50
b. A gyermekek részvétele a közügyek intézésében, eldöntésében, szólásszabadság, jogorvoslathoz való jogaik	54
c. A gyermekek környezeti ügyekben biztosítandó jogorvoslati jogai	57
d. A gyermekek környezeti ügyekben biztosítandó részvételre képesítése	60

I. A VONATKOZÓ NEMZETKÖZI JOG ÉS ANNAK MAGYARORSZÁGI VÉGREHAJTÁSA

A jelen fejezet A)-B) pontjaiban áttekintjük a nemzetközi gyermekvédelmi jog legfontosabb kötelező és ajánlási-értelmezési jellegű dokumentumait. A C) pontban ezekből részletesen vizsgáljuk a legfontosabb anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket, értelmező és ajánló tartalmakat, majd a következő II. fejezetben ezeknek megfelelően értékeljük a magyar végrehajtás állapotát.

A. A legfontosabb kötelező nemzetközi jogi keretek

- a. A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény;
- b. A környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény;
- c. Párizsi Éghajlatvédelmi Megállapodás, amit az [ENSZ klímaváltozási konferenciáján](#) fogadtak el 2015. december 12-én;
- d. Európai Alapjogi Charta

A következőkben röviden áttekintjük ezeknek az egyezményeknek a legfontosabb általános vonásait, majd a B) pontban az egyes rendelkezéseiket a tartalmuk szerint párhuzamosan elemezzük. Először az anyagi jogi vonatkozásokat (így az egészséghez, egészséges környezethez való emberi jogokat és a környezetvédelem társadalmi igazságosságára

vonatkozó rendelkezéseket), majd az anyagi jogok érvényesítésére szolgáló eljárásjogi intézményeket az Aarhusi Egyezmény három pillérének a logikája mentén (információhoz való jog, beleszólási jog és jogorvoslati jog). Ez a tárgyalás megkönnyíti az érdemi átültetés vizsgálatát a hazai jogban, hogy ti. ne csak az egyes forrásokra való hivatkozásokat lássuk, hanem azt is, hogy az egyes tartalmi rendelkezések mennyire illeszkednek szervesen a magyar jog rendszerébe.

a. Gyermekjogi Egyezmény

A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) a Magyar Köztársaság vonatkozásában 1991. évi LXIV. törvénnyel 1991. november 6-án lépett hatályba. Az Egyezmény rendelkezéseinek jelentős része valamilyen formában kapcsolatban van az egészséges környezethez való joggal, illetőleg az azzal kapcsolatos részvételi jogosultsággal. Nyilvánvalóan szoros az elméleti kapcsolat a gyermekjogok és a környezeti jogok között, hiszen a fenntartható fejlődés egyik (külső) meghatározása éppen a nemzedékek közötti igazságosságra épül. A gyermekek pedig a jövő nemzedékeket képviselik már.¹

b. Aarhusi Egyezmény

A Gyermekjogi Egyezmény megalkotását követően, alig 10 évvel későbbi a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény, (a továbbiakban: Aarhusi Egyezmény) melyet a hazai jogban a 2001. évi LXXXI. törvény hirdetett ki. Az Aarhusi Egyezmény az egészséges környezethez való jog eljárási oldalát, a közösségi részvételt, azaz a környezeti demokráciát szabályozza. Személyi hatálya életkori megkötöttség nélkül bárkire kiterjed. Rendszerszerű

¹ A jövő nemzedékek meghatározása nem is olyan egyszerű, több szempontból érdemes megközelíteni az emberi társadalom egyes szintjei szerint: a családok szintjén a jövő nemzedékek kétség kívül a gyermekek, egy-egy ország vagy nagyobb közösség szintjén a jelenleg élő nemzedékeket követő életkori kohorszok, míg az egész jelenlegi civilizációnk szempontjából a teljes népesség, aki a jelenlegi népesség helyébe lép majd. Ld. részletesebben: Jörg Tremmel: A Theory of Intergenerational Justice, Routledge, 2009

megközelítése a Gyermeekjogi Egyezményben még elszigetelten meglévő részvételi jogokhoz képest jelentős többletet jelent.

c. Párizsi Megállapodás

A Párizsi Megállapodás célja a globális átlaghőmérséklet emelkedésének 2 °C alatt tartása, illetőleg hosszabb távon a felek megcélazzák az iparosodás kezdete előtti szinthez képest 1,5 °C alatt tartást is. Természetesen az egyezmény szövegezői voltak annyira realisták, hogy a célok közé az emberiség alkalmazkodási képességének növelését is bevették, sőt az éghajlatváltozás szempontjából kedvezőtlen pénzmozgások, állami támogatások figyelemmel kísérését, és ha lehet, visszaszorítását is előirányozták.² A Megállapodás lényegében az azt ratifikáló 185 ENSZ tagállam önkéntes vállalásán alapul (nationally determined contributions, NDCs), ami ilyen módon nehezen számon kérhető.³ Magyarország, amely a világ üvegházhatású gáz kibocsátásának mintegy 0,15%-áért felelős, 2016. április 22-én írta alá majd ugyanebben az évben október 5-én a 2016. évi L. törvénnyel a magyar jogrend részévé is tette, azaz ratifikálta a Megállapodást.

d. Alapjogi Charta

Az Európai Alapjogi Charta elhelyezése a kötelező nemzetközi jogi dokumentumok között némi magyarázatra szorul: ugyan első közelítésben, legalábbis a Lisszaboni Szerződés 2009-es hatályba lépése óta valóban csak az Unió szerveire nézve, illetőleg a tagállamok hatóságaira csupán az EU jog alkalmazása közben kötelező, jelentős tartalmi egybeesése a nemzetközi emberi jogi dokumentumokkal, illetőleg a tagállamok nemzeti szintű alkotmányaival lényegében azokban az ügyekben is kötelező érvényt biztosít a Charta rendelkezéseinek, ahol a tagállami hatóságok, állami szervek nem közvetlenül alkalmaznak EU jogot. A Charta 24 cikke külön rendelkezésben tér ki a gyermekek jogaira.

² Megállapodás 2. cikk

³ Egyedül a Részleges Felek 5 évenkénti előrehaladás jelentései, illetőleg az egyre progresszívabb intézkedéseket sürgető „haladás elve” jelenthet valamelyes garanciákat a ténylegesen hatékony intézkedésekre (Megállapodás 3., 4(9), illetőleg 9(3) cikkei)

B. Ajánló-értelmező (nem kötelező) nemzetközi és EU jogi és jogpolitikai keretek

- a. Az ENSZ Közgyűlés 2015-ben elfogadott, a fenntartható fejlődést 2030-ig megvalósítandó programja (SDGs)
- b. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának 2021-ben elfogadott 48/13. sz. határozata a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogról (EJT határozat)
- c. Az ENSZ Közgyűlésének 2022-ben elfogadott 76/300. sz. határozata a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való emberi jogról (Közgyűlési Határozat)
- d. OHCHR elemzés (A/HRC/35/13) a klímaváltozás és a gyermekek jogainak teljes és hatékony biztosítása közötti összefüggésről, 2017 március (OHCHR elemzés)
- e. UNICEF Gyermekek Éghajlatváltozási Kockázati Indexe (Kockázati Index)
- f. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának a 26 (2023) sz. Átfogó Kommentárja a gyermekek jogai és a környezetvédelem összefüggéseiről, különös tekintettel a klímaváltozásra (Átfogó Kommentár)
- g. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12 (2009) sz. Kommentárja a gyermekek nyilatkozattételi jogáról hivatalos eljárásokban (Nyilatkozattételi Kommentár)
- h. Az EU Stratégiája a Gyermekek Jogairól (2021) és az annak keretében megfogalmazott Javaslatok, illetőleg az Integrált Gyermekvédelem 10 Alapelve (Gyermekjogi alapelvek)
- i. Az EU Ifjúsági Stratégiája a 2019-2027-ig terjedő időszakra (Ifjúsági Stratégia)

A kötelező érvényű jogforrásokhoz hasonlóan a következőkben röviden áttekintjük ezeknek az ajánlásoknak, stratégiáknak stb. a legfontosabb általános vonásait, majd a C) pontban az egyes rendelkezéseiket szintén a tartalmuk szerint párhuzamosan elemezzük a kötelező jogforrások elemzésével egységes keretben, tehát külön az anyagi jogi vonatkozásokat, majd az eljárásjogi intézményeket az Aarhusi Egyezmény három pillérének a logikája mentén.

a. A fenntartható fejlődés célkitűzései (SDGk)

A fenntartható fejlődés 2030-ig szóló célkitűzéseinek összefüggő rendszerét az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által 2015. szeptember 25-én fogadta el, 70/1. sz. határozatával. Az ún. riói folyamatban, azaz a világ állam- és kormányfőinek rendszeres Föld-csúcstalálkozóján kikristályosodott fenntartható fejlődés koncepciójának két oldala van: a nemzedékek közötti és a nemzedékeken belüli igazságosság. Az SDGk alapvetően a második aspektust, a legfontosabb társadalmi, gazdasági és ökológiai szempontok összeegyeztetését célozta meg, ahogy a Preambulumban fogalmaznak, az SDGk „az emberiséget, a Földet és a jólétet szolgáló cselekvési terv”. Kimondottan is legfontosabb célja, hogy hozzájáruljon a legnagyobb globális kihívás, a szegénység valamennyi formájának és vetületének, köztük a mélyszegénységnek és a gyermekszegénységnek a felszámolásához⁴, amely a fenntartható fejlődés nemzedékek közötti megvalósulásának is elengedhetetlen kiinduló feltétele.

Az SDGk magyarországi végrehajtása természetesen rendkívül szerteágazó. A leginkább összpontosítottan a témára koncentráló jogforrásunk a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiáról szóló 18/2013. (III. 28.) Ogy. határozat, azonban ide sorolható még a Keretstratégiára hivatkozó számtalan ágazati (vidékfejlesztési, területfejlesztési, energiaügyi, oktatási stb.) terv és stratégia is.

b. ENSZ EJT határozat az egészséges környezethez való jogról

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának 2021-ben elfogadott 48/13. sz. határozata a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való jogról (a továbbiakban: EJT Határozat)⁵, a környezeti jogok terén az egyik legfontosabb összefoglaló dokumentum, ami szorosan összefügg azzal, hogy az ENSZ Közgyűlése 2022-ben az egészséges környezethez való jogot emberi jogként ismerte el, hasonlóan a 10 évvel azelőtti úttörő határozatához a vízhez való emberi joggal kapcsolatban.

⁴ SDGk, első cél

⁵ Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021 48/13. The human right to a clean, healthy and sustainable environment

Az EJT Határozat bevezető bekezdései az elmúlt évtizedek nemzetközi vitáinak⁶, kutatásainak a fő megállapítását, ami szerint a klímaváltozás, a természeti erőforrások fenntarthatatlan használata, a levegő, a talaj és a vizek elszennyezése, a kémiai anyagok és hulladékok felelőtlen kezelése és mindezekkel összefüggésben a biodiverzitás és az ökológiai szolgáltatások súlyos hanyatlása megakadályozzák, hogy az emberi jogok megfelelően érvényesülhessenek. Ezeket a hatásokat már minden közösség és személy közvetve vagy közvetlenül érzékeli a világon, de leginkább a társadalmak olyan különösen sérülékeny rétegei, mint az őslakosok, az idősek, az életvitelükben korlátozott személyek, illetőleg a nők és asszonyok. Bár az EJT Határozat itt nem említi a gyermekkorúakat, a következő bekezdésben már kitér arra, hogy ezek az alapvetően emberi jogi sérelmek egyaránt érintik a jelen és a jövő nemzedékek jogait ideértve legelsősorban az élethez való jogot annak minden folyományával.

Témánk szempontjából kiemelkedő jelentősége van annak, hogy ezeket az alapvető alkotmányjogi, alanyi jogosultságokra vonatkozó megállapításokat közvetlenül követően az EJT Határozat azokat az eljárási jogokat említi, amely alkalmassá teheti a leginkább érintett, érdekelt közösségeket arra, hogy a környezetüket és így emberi jogukat érintő állami döntéseket befolyásolni tudják. Ezek nem mások, mint a közösségi részvétel három pillére, az információ felkutatása, fogadása és továbbítása, a hatékony részvétel lehetősége a döntéshozatali eljárásokban és a szintén hatékony jogorvoslatok rendelkezésre állása. Ezt a logikát követtük a jelen tanulmányban is.

Az EJT Határozat felhívja a világ államait, hogy fejlesszék azon képességeiket, amivel megvédhetik a környezetet és az emberi jogokat, működjenek együtt egymással és az ENSZ szakosodott intézményeivel, a nemzetközi szervezetekkel és a nem állami szereplőkkel, különösen a civil társadalommal, a nemzeti emberi jogi szervezetekkel, valamint az érintett üzleti körökkel. A környezetvédelem és az emberi jogok intézményrendszere használja ki a szinergiák lehetőségét egy integrált, multiszektorális munkamód kialakításával. Az államok fogadjanak el olyan szakpolitikákat, amelyek ezeket a felismeréseket és szükségszerűségeket tükrözik, amiközben legyenek figyelemmel a mára már igen jelentős szellemi háttérrel és infrastruktúrával rendelkező Fenntartható Fejlődés Célkitűzések intézményrendszerére. Mindezeket az EJT Határozat a Közgyűlés figyelmébe ajánlotta.

⁶ Amiből mindenképpen kiemelkedik a főtárgy emberi jogi különmegbízottjának, John Knoxnak 2016-ban lezárult, széles körű konzultációkon alapuló vizsgálat sorozata (Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment)

Az EJT Határozat tartalma a magyar jogban elsősorban a már hivatkozott Fenntartható Fejlődés Keretstratégiában jelenik meg, amire, ahogy erre már szintén utaltunk számos más ágazati stratégia hivatkozik.

c. ENSZ közgyűlési határozat az egészséges környezethez való emberi jogról

Az ENSZ Közgyűlése 2022-ben fogadta el a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való emberi jogról szóló határozatát⁷, amelyben legelőször is hivatkozott az Emberi Jogi Tanács imént tárgyalt határozatára. A Közgyűlés lényegében megismételte a Tanács indokait, azonban néhány kiegészítést is tett. A nemzetközi együttműködés kapcsán utalt a fejlődő országok támogatásának szükségességére, különösen a szegény, eladósodott, tengeri kijárással nem rendelkező országok vonatkozásában, de nem feledkezett meg a közepesen fejlett országok nehézségeiről sem, amelyeknek még sok tennivalójuk akad a személyes, intézményi és technológiai feltételek megteremtése terén ahhoz, hogy a környezethez való emberi jogot biztosítani tudják. Érdekes módon az egyes társadalmakon belül érintett rétegek felsorolását a Tanács határozatához képest egyetlen helyen egészítette ki a Közgyűlés, mégpedig éppen a gyermekek jogai tekintetében. A Közgyűlés a részvételi jogok terén is szükségesnek látja a társadalom hátrányos helyzetű rétegeinek támogatását, mert enélkül az eljárási igazságosság valóban nem valósulhat meg, az anyagi jogok csak papíron maradnak.

Figyelemmel az ENSZ-ben lefolytatott párbeszédre, kutatásra és döntéshozatali eljárásokra, továbbá arra, hogy az államok túlnyomó többsége akár nemzetközi jogi, akár nemzeti jogforrásaikban már számtalan módon elismerték az egészséges környezethez való jogot, a Közgyűlés

- i. Elismeri a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való emberi jog létezését;
- ii. Felhívja a figyelmet arra, hogy ez a jog szerves részét képezi a nemzetközi jogban már létező jogosultságok rendszerének;
- iii. Megerősíti, hogy a tiszta, egészséges és fenntartható környezethez való emberi jog érvényesítése megköveteli a többoldalú nemzetközi környezetvédelmi megállapodások

⁷ Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022 [without reference to a Main Committee (A/76/L.75 and A/76/L.75/Add.1)] 76/300 on the human right to a clean, healthy and sustainable environment

(MEAs) betartását és végrehajtását a nemzetközi környezetvédelmi jog széles körben elfogadott alapelveivel összhangban;

iv. Mindezekre tekintettel felszólítja az államokat, a nemzetközi szervezeteket, az üzleti vállalkozásokat és a többi fontos érdekeltet, hogy fogadjanak el olyan szakpolitikai célkitűzéseket, amelyek megerősítik e téren a nemzetközi együttműködést, a részvételre képesítést (capacity-building) és folytassák a jó gyakorlatok megosztásának progresszív folyamatát a Közgyűlés eme határozatának a lehető legteljesebb végrehajtása érdekében.

A Közgyűlés határozatának (ezzel együtt természetesen az Emberi Jogi Tanács határozatának is) a legfontosabb gyakorlati jelentőséggel bíró elemei tehát a következők.

- Az anyagi jogi emberi és alkotmányos jogok érvényesítéséhez megfelelő eljárási jogi háttér szükséges, aminek legfontosabb eleme a közösségi részvétel három pillére.
- A fenntartható fejlődés (riói) alapelveinek összessége biztosíthatja az egészséges környezethez való jog rendszer szintű, következetes, elvi alapú, visszaélésektől és félreértelmezéstől mentes alkalmazását.
- Mind a világ, mind az egyes társadalmak szintjén figyelemmel kell lenni arra, hogy nem mindenkinek van meg a megfelelő háttere, tudása, eszköztára ahhoz, hogy az egészséges környezethez való jogait érvényesíteni tudja. Emiatt ők rendszeres, (folyamatos), szisztematikus (sokoldalú) támogatásra, segítségre szorulnak a fejlett országok, illetőleg országon belül az államok erre hivatott és köteles intézményei részéről. A gyermekek kiemelten azok közé a csoportok közé tartoznak, akik ilyen segítségre jogosultak, a segítségre szoruló országok között pedig kiemelt helyet foglalnak el azok, ahol a gyermekek ellátása tömegesen nem megfelelő.

A Magyar Köztársaság Alaptörvénye P. cikkében, illetőleg XX. és XXI. cikkeiben ugyancsak elismeri és meghatározza az egészséges környezethez való alapjogot, az ENSZ közgyűlési határozatot több mint 10 évvel megelőzve.

d. OHCHR Elemzés

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 32/33. sz. határozatának végrehajtásaként az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (Office of the High Commissioner for Human Rights) széles körű konzultációkat követően egy elemző tanulmányt bocsátott ki az éghajlatváltozás és a gyermekek jogai közötti összefüggésekről 2017 márciusában, amit a Tanács a 35. ülészakán

fogadott el. Az OHCHR Elemzés legfontosabb megállapítása, hogy a gyermekeket aránytalanul súlyosan érintik az éghajlatváltozás hatásai, mivel a szervezetük sajátosságai, lelki beállítottságuk és fejlődési igényeik miatt különösen sérülékenyek. A természeti katasztrófák növekvő gyakorisága és súlyossága, a kiszámíthatatlan csapadékviszonyok, az élelmiszer és vízellátás akadozása, a ragályos betegségek gyorsabb terjedése együttesen hátráltatják a gyermekek emberi jogait az egészséghez, élethez, ételhez és vízhez, oktatáshoz, lakhatáshoz, kultúrához, fejlődéshez való és egy sor más jogosultság érvényesítését. Az éghajlatváltozás súlyosbítja az egyébként is meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket, fokozza a szegénységet és visszafordítja a gyermekek jóllétéért eddig elért eredményeket. A legfiatalabb gyermek vannak a legnagyobb veszélyeknek kitéve, különös tekintettel a szegény családokban feljövőkre, a sérült vagy szüleitől elválasztott gyermekekre és a bennszülött gyermekekre, mindezekben pedig a lánygyermekekre.

Ezek a hatások ráadásul együtt érvényesülnek a gyermekek sérelmére elkövetett visszaélésekkel, a gyermekmunkával, a gyermekkereskedelemmel és a kizsákmányolásuk más formáival. A Földön megközelítőleg 160 millió gyermek él szárazságnak kitett helyeken, 500 millióan árvizekkel fenyegetett és 115 millióan ciklonok zónájában. 2030-ra várhatóan 7.5 millióval nő meg azon 5 éven aluli gyermekek száma, akik mindezek miatt maradandó sérüléseket szenvednek.

Magyarországon ezek a problémák szerencsére nem ilyen formában jelentkeznek, azonban ahogyan a II. fejezetben majd látni fogjuk, a hátrányos helyzetű gyermekekre vonatkozóan speciális intézkedéseket kell tenni.

e. Az UNICEF Gyermekek Éghajlatváltozási Kockázati Indexe

Az ENSZ Gyermek Alapja, az UNICEF átfogó felmérési, tisztázási programjának⁸ indokolásában az szerepel, hogy az éghajlatváltozási krízis a meghatározó kihívás az emberi jogok és a gyermekjogok érvényesítésében és már ma is pusztító hatással van a gyermekek jogainak érvényesítésére a Földön. Alapvető fontosságú tehát mind a kutatásban, mind a tervezésben és a jogi-politikai döntéshozatali eljárásokban, hogy tisztán lássunk a gyermekek sebezhetőségének mértékét, földrajzi eloszlását illetően. Másképpen a legsürgetőbb feladatok

⁸ The Climate Crisis is a Child Rights Crisis: Introducing the Children's Climate Risk Index. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF), 2021.

rejtve maradhatnak, az egyébként is gyér erőforrásokat nem tudjuk a leghatékonyabban felhasználni. A Gyermek Éghajlatváltozási Kockázat Index először biztosítja, hogy átfogó képet nyerhessünk a gyermekek kitettségéről és sebezhetőségéről az éghajlatváltozással szemben és a legpontosabban és igazságosabban határozzuk meg a prioritásokat.

Az UNICEF alapítványi formában működő magyar nemzeti bizottsága több kiadványában foglalkozik a gyermekjogok és a klímaváltozás összefüggéseivel⁹, azonban a Kockázati Index közvetlen hazai adaptációjáról és alkalmazásáról nincs tudomásunk.

f. Átfogó Kommentár

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának a 26 (2023) sz. Átfogó Kommentárja a gyermekek jogai és a környezetvédelem összefüggéseiről, különös tekintettel a klímaváltozásra (GC26)¹⁰ szintén sok helyen hivatkozott, befolyásos dokumentum. Még azelőtt, hogy a GC26-ot (a továbbiakban úgy is, mint Átfogó Kommentár v. Kommentár) hivatalosan bejelentették volna, a szakirodalom üdvözölte ezt a lépést,¹¹ bár kissé ellentmondásosan.

Míg egyfelől progresszívnek tartják, hogy az Egyezmény rendelkezését és szellemiségét napirenden tartja a dokumentum, hiányolták belőle azt a jelentős elméleti erőfeszítést és elvonatkoztatást kívánó probléma megoldását, ami a gyermekek jogai és a jövő nemzedékek jogai között feszül. Ez a probléma már a hivatkozott John Knox jelentésben is jelen volt, ami a két kérdést úgy kötötte össze, hogy egy folyamatként ábrázolta: a folyamatosan érkező újabb és újabb gyermek generációk átvezetnek bennünket a gyermekjogoktól a jövő nemzedékek jogai felé, így a két probléma szorosan összefügg, egyik sem oldható meg a másik nélkül kicsit is megnyugtató módon.

Magyarországon, ahogyan arra már utaltunk, az UNICEF nemzeti bizottsága foglalkozik a gyermekjogok és a klímavédelem kérdéseivel.

⁹ Például: <https://unicef.hu/klimavalsag>, „Fiataloknak a klímavédelemről in: https://unicef.hu/klima_anyagok

¹⁰ Committee on the Rights of the Child: General comment No. 26 (2023) on children's rights and the environment, with a special focus on climate change; magyarul megtalálható: https://gyermekjogcivilkoalicio.hu/wp-content/uploads/2024/04/UNCRC-26.-sz.-atfogo-kommentar_hu-1.pdf

¹¹ Aoife Nolan: General Comment No.26 on Children and the Environment - A Milestone in International Human Rights Law? <https://www.ejiltalk.org/general-comment-no-26-on-children-and-the-environment-a-milestone-in-international-human-rights-law/>

g. Nyilatkozattételi Kommentár

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12 (2009) sz. Kommentárja a gyermekek nyilatkozattételi jogáról hivatalos eljárásokban¹² (a továbbiakban: Nyilatkozattételi Kommentár) szintén igen gyakran hivatkozott dokumentum a gyermekjogok és a környezetvédelem területén. A Nyilatkozattételi Kommentár ugyanakkor ennél szűkebb kört érint, lényegében csak a közösségi részvétel második pillérét, a beleszólási jogot. Itt azonban hézagpótló módon rámutat a gyermekkorúak részvételi lehetőségeinek megteremtésére és a részvételi lehetőségeik sajátosságaira, amelyeket az eljáró hatóságoknak és az ügyek többi szereplőjének is figyelembe kell venniük.

A Nyilatkozattételi Kommentár eddig nem gyakorolt jelentős hatást a hazai gyermekjogi dokumentumokra, egyedül az UNESCO nemzeti bizottságának a gyermekjogi kézikönyve tér ki rá érdemben.¹³

h. EU gyermekjogi stratégia és javaslatok

Az EU Stratégiát a Gyermekek Jogairól a Bizottság 2021-ben fogadta el és olyan akciókat tartalmazott, ami a gyermekjogok, különösen a sérülékeny gyermekek jogainak védelmét szolgálja. Magának a stratégiának a megalkotása során is széleskörű konzultációkat folytattak, köztük 10.000 gyermekkel is. A Bizottság Javaslatait 2024-ben fogadták el. A javaslatok a gyermekjogok közül azt emelik ki, hogy a gyermekeket meg kell óvni az erőszak minden formájától. A javaslatok mellé a Bizottság egy kommunikációt és egy mellékletet is csatolt, utóbbiban összefoglalja a legfontosabb európai jogszabályokat, ágazati politikákat és a gyermekvédelem pénzügyi alapjaira vonatkozó információt.

A Gyermekjogi Stratégia legfontosabb fejezetei:

- a társadalmi-gazdasági befogadás az egészségügy és az oktatás terén
- a gyermekszegénységgel szembeni küzdelem és az egyenlő lehetőségek

¹² Committee on the Rights of the Child Fifty-first session Geneva, 25 May-12 June 2009 General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard

¹³ <https://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9rik%C3%B6nyv-a-gyermekjogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf>

- fellépés a gyermeket érő erőszak ellen
- gyermekbarát igazságszolgáltatás
- a gyermekek biztonságos és hatékony eligazodása a digitális világban
- a gyermekvédelem integrációja az összes EU ágazati politikába és akcióba
- a gyermekvédelem pénzügyi alapjai

A Gyermekjogi Stratégiához kapcsolódik az Integrált Gyermekvédelem 10 Alapelve, amelyek, elnevezésüktől eltérően egy sor konkrét, a gyakorlat számára közvetlen jelentőséggel bíró intézkedést fogalmaznak meg.

A Gyermekjogi Stratégiát Magyarországon üdvözölte és terjeszti a több tucat társadalmi szervezetet és szakértőt egyesítő Gyermekjogi Koalíció¹⁴ és kormányzati oldalról egy rövid kommentárral leközölte az azóta megváltozott név alatt működő Magyar Fejlesztési Központ is.¹⁵

i. Az EU Ifjúsági Stratégiája

Az Európai Tanács Határozata a 2019 és 2027 közötti Európai Ifjúsági Stratégiáról¹⁶ kereteket biztosít az európai együttműködés számára az ifjúságpolitika terén azáltal, hogy közös célokat határoz meg, alapelveket, prioritásokat, központi cselekvési területeket és intézkedéseket. A Stratégia által meghatározott alapelvek a következők:

- egyenlőség és a megkülönböztetés tilalma, különös tekintettel a nemek egyenjogúságára
- befogadás, tekintet nélkül az egyes fiatal csoportok eltérő igényeire, életmódjára és lehetőségeire
- részvétel, annak elismerése, hogy a fiatalok a társadalom fontos erőforrását képezik, ezért bátorítani, támogatni kell őket az állami szakpolitikák kialakításában és végrehajtásában való részvételre

¹⁴ <https://gyermekjogcivilkalozas.hu/wp-content/uploads/2021/05/EU-Gyermekjogi-Strategia-2021-GYCK-Allasfoglalas.pdf>

¹⁵ <https://mfk.gov.hu/az-eu-gyermekjogi-strategiaja-2021-24.html>

¹⁶ Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council on a framework for European cooperation in the youth field: The European Union Youth Strategy 2019-2027 (2018/C 456/01)

- globalitás, azaz a stratégia figyelembe veszi a nemzetközi, európai, nemzeti, regionális és helyi dimenziókat

- dualizmus, azaz minden szakpolitikát meg kell kettőzni a speciális ifjúságpolitikai szempontok figyelembevételével.

Magyarországon ugyan elvileg létezik egy Nemzeti Ifjúsági Stratégia, amit még a 88/2009. (X. 29.) Ogy. határozat fogadott el, sőt a stratégia végrehajtására 2014-ben és 2016-ban is születtek kormányhatározatok, ezek nyilvánvalóan nem tekinthetők a 2021-es Európai Ifjúsági Stratégia hazai megfelelőinek, az ilyen dokumentumok kidolgozása még várat magára.

A következőkben a jogforrások, stratégiák és állásfoglalások azon fejezeteit tekintjük át, amelyekre az Egyezmény elemzése során hivatkoztunk, az ott felvett sorrendben és címszavak szerint. Ezeket beillesztjük az Egyezmény megfelelő szakaszai mellé, hogy egységes képet kapjunk a nemzetközi és EU-s gyermekvédelmi jog intézményeiről. A bonyolult és szerteágazó joganyag ilyen strukturált bemutatása azután lehetővé teszi számunkra, hogy a II. részben részletesen is kitérjünk ezeknek a főbb anyagi jogi és eljárásjogi kötelezettségeknek a magyarországi végrehajtásának vizsgálatára.

C. A kötelező és az ajánló-értelmező gyermekjogi rendelkezések együttes vizsgálata az egyes anyagi és eljárásjogi témakörök szerint

1. Közvetlen anyagi jogok

A. AZ EGÉSZSÉGHEZ VALÓ JOG

(az Egyezményben) Az egészséghez való jog történetileg a környezetvédelmi jogosultságok elődje, amíg a környezethez való jog nem jelent meg az alkotmányokban és a nemzetközi jogi dokumentumokban, illetőleg nem létezett ilyen diszciplína, jogalkotás és intézményrendszer, addig a ma környezetvédelminek mondott társadalmi-természeti problémákat jelentős részben a közegészségügyi jog kezelte.

Természetesen az egészséghez való jog számos önálló területtel is rendelkezik, az orvosi ellátás, egészségügyi gondozás, a betegségekkel szembeni tervszerű küzdelem és a rosszul tápláltság elleni harc, tápláló *élelmiszerek és ivóvíz* szolgáltatása a gyermekek számára. Utóbbi jogosultsággal kapcsolatban már figyelembe kell venni a természeti környezet szennyezésével járó veszélyeket és kockázatokat is.¹⁷ Az egészséghez való jog biztosítása nem csak társadalmi szolgáltatásokból áll, hanem az *egészségkultúra, az egészséges életvitel, táplálkozás, mozgás* stb. szokásainak, értékeinek átadása is fontos, ideértve a *környezet higiéniáját* is.¹⁸

(*az Aarhusi Egyezmény ide vonatkozó része*) Az Aarhusi Egyezmény szintén nem feledkezik meg a környezetvédelem és az egészségügy szoros kapcsolatáról. Már a Preambulum több felhívásában rámutat erre az összefüggésre, így annak 7. felhívásában rögzíti, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, továbbá mind egyénileg, mind pedig másokkal együttesen kötelessége a környezet védelme és javítása a jelenlegi és jövőbeli generációk javára. Ezt a gondolatot megismétli az Aarhusi Egyezmény céljáról szóló 1. cikkben, illetőleg egyértelművé teszi, hogy az emberi egészség és biztonság állapota a környezeti információ meghatározásának része.¹⁹

(*Alapjogi Charta*) A Charta a témánk szempontjából alapvető egészséghez, egészséges környezethez való hosszú távú jogokat szélesebben közelíti meg önálló gyermekjogi szakaszában. Általánosságban mondja ki, hogy a gyermekeknek joguk van olyan védelemre és gondoskodásra, ami a jól létükhöz szükséges. Az integráció elve jelenik meg ugyanitt: minden olyan hatósági, sőt nem állami-hatósági jellegű döntésben is figyelembe kell venni a gyermekek érdekeit és azok elsőbbséget kell élvezzenek más érdekek felett.²⁰

(*az SDGk*) Az ENSZ Fenntartható Fejlődés célkitűzései közül az első három a legalapvetőbb emberi jogokat, az élethez és az egészséghez való jogokat leginkább veszélyeztető szegénységgel, éhezéssel és az egészségügyi ellátás elégtelenségével foglalkozik. Kimondja, hogy 2030-ra legalább felére csökkentjük az egyes nemzeti meghatározások szerinti

¹⁷ Egyezmény, 24. cikk 2. c. pont

¹⁸ Egyezmény, 24. cikk 2. e. pont és (3) bekezdés

¹⁹ Aarhusi Egyezmény 3. cikk 2. bekezdés c. pont

²⁰ Charta 24. cikk

szegénységben élő férfiak, nők és gyermekek arányát, véget vetünk az éhezésnek és biztosítjuk mindenki, de különösen a szegények és a kiszolgáltatott helyzetben lévők, valamint a gyermekek számára az év minden napján elérhető biztonságos, tartalmas és elégséges táplálékot, illetőleg véget vetünk az újszülöttek és 5 év alatti gyermekek megelőzhető elhalálozásának, és minden állam törekedni fog arra, hogy az újszülöttek halálozását ezer születésre számítva legalább 12 alá, míg az öt év alatti gyermekek halálozását ezer születésre számítva legalább 25 alá csökkentse.²¹

(az Átfogó Kommentár ide vonatkozó értelmező része) A GC26 egészséghez való joggal foglalkozó fejezete azonnal az egészséges környezettel való kapcsolódást rögzíti és csak ezután említi meg, hogy természetesen az egészséghez való jog az emberi és állampolgári jogok összességébe ágyazva, rendszerszinten érvényesülhet csak megfelelően. Az Egyezményben csak impliciten jelen levő összefüggéseket az állásfoglalás kifejti és rámutat az egészséges környezet és a tiszta ivóvíz, a lakóházak belső levegőjének minősége, a veszélyes anyagoknak és hulladékoknak való kitettség között. Ezek a hatások nem ritkán csak hosszabb távon érvényesülnek, ezért is nehéz őket felismerni és védekezni ellenük. A fejlődésben levő szervezetre ezek a hatások különösen hátrányosak lehetnek, például a gyermekkori asztma kialakulásában is jelentkezhetnek. A klímaváltozás miatt a hőmérséklet emelkedésével új kórokozók vagy azok hordozói (vektor szervezetek) jelenhetnek meg. Másfelől a mikroélőlények diverzitása is csökkenhet, ami rendkívül káros lehet a gyermekek immunrendszerének a fejlődésére.²² A nagyvárosokban lakóknál, különösen a szegényebb családok esetén, ehhez állandó zajkitettség is járulhat, ami a WHO adatai szerint nem csak időleges tanulási és figyelemzavart okozhat a gyermekeknél, hanem tartós lemaradást az értelmi fejlődésben, sőt az immunrendszer és a keringési rendszer károsodását is.

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a vízszennyezés, a mérgező anyagoknak való kitettség, ide értve a mezőgazdaságban használt vegyszereket is, a talaj és a termőföld degradációja külön-külön és együttesen a gyermekhalandóság szignifikáns növekedéséhez vezethet (és nem csak a fejlődő országokban), különösen ami az 5 éven aluli gyermekeket illeti.²³ A gyermekek pszicho-szociális és mentális egészségére nézve is fenyegetőek lehetnek

²¹ SDGk, 1.2., 2.1. és 3.2. pontok

²² GC26, 37-39. pont

²³ A GC26 40. pontja ezzel kapcsolatban utal az IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) 6. jelentésére, amiben az ágazati és jogpolitika irányítói számára készült összefoglaló egy ezt bemutató ábrát is tartalmaz (SPM.1). Az adatokból kiolvasható, hogy azok az embertársaink, akik 2020 után születnek aránytalanul nagy, felhalmozódó és hosszú távú hatásokat kell elszenvedjenek önmagában a klímaváltozás miatt is.

a klímaváltozás egyes hatásai, elég, ha csak a környezeti szorongásra, az emiatti depresszióra, a figyelem beszűkülésére gondolunk.²⁴

Az Átfogó Kommentár javasolja, hogy az államok a környezeti, egészségügyi és klíma terveikben, programjaikban, stratégiáikban stb. külön fejezetben foglalkozzanak a gyerekekre vonatkozó hatásokkal, majd ezeknek megfelelően dolgozzanak ki jogalkotási, igazgatási és intézményi válaszokat. Ezekben ki kell térni a gazdasági szektor kötelezettségeire, hogy legyenek tekintettel a lakókörnyezetükben (és tegyék hozzá, ennél jóval szélesebb körben, az üzleti kapcsolataik, a nyersanyag nyerőhelyek, a termékeik és a reklámstratégiáik hatásainak a felmérésével és tudatos korlátozásával). Az állami (és üzleti) környezetegészségügyi standardoknak (határértékeknek, eljárásmodoknak stb.) meg kell felelniük a nemzetközi határértékeknek és előírásoknak, elsősorban, de nem kizárólagosan a WHO ajánlásainak. Mindezeket az államok az Egyezmény szellemében kötelesek a nemzetközi kapcsolatrendszerükben és megállapodásaikban is szem előtt tartani, hathatós lépésekkel alkalmazni, különösen avégett, hogy a határon áterjedő és a globális gyermekeket érő környezeti hatások se maradjanak észrevétlenül és kezeletlenül.²⁵ Végezetül a Kommentár rámutat arra is, hogy a magas minőségű környezetegészségügyi adatrendszer nélkül a fenti problémák kezelése illuzórikus csupán. Az adatok elemzése során az államoknak vizsgálni kell a gyermekkel kapcsolatos hatások okozati összefüggéseit, mi több, tegyék hozzá, rendszer szintű kapcsolódási pontjait és a beavatkozás reménnyel kecsegtető pontjait (leverage points). Ez utóbbiakat az Átfogó Kommentár prioritási pontoknak nevezi és arra is rámutat, hogy az egyes életkori kohorszok longitudinális tanulmányozása, különösen pedig a terhes nők, csecsemők és gyermekek környezetegészségügyi állapotának és folyamatának állandó, szisztematikus figyelemmel kísérése elengedhetetlen a kockázatok kezeléséhez, az előre lépéshez szükséges kritikus lehetőségek (critical windows of development) feltárásához és érvényesítéséhez.²⁶

(Párizsi Megállapodás) A Megállapodás sem a gyermekekre, sem az emberi jogokra általában nem tér ki, ezeket a fontos összefüggéseket egyedül a Preambulum egy bekezdésében ismeri el, mint az emberiség közös problémáját, ami miatt a Részes Feleknek a klímaváltozással kapcsolatos intézkedéseik során figyelemmel kell lenniük az ezzel szoros összefüggésben lévő emberi jogokra, különösen az egészséghez való jogra, az őslakosok jogaira, a helyi

²⁴ GC26, 40-41. pont

²⁵ GC26, 42. pont

²⁶ GC26, 44. pont

közösségek, a migránsok, a gyermekek, a fogyatékossgal élők és más sérülékeny csoportok jogaira, továbbá a nemek közötti egyenlőségre. Ennek szellemében a nők jogainak támogatása és a generációk közötti igazságosság elismerése szükségességét mondja ki a Preambulum.²⁷

(*OHCHR Elemzés*) Az Elemzés felhívja az ENSZ tagállamait, hogy a civil társadalommal, az üzleti szférával együtt tegyenek mindent a gyermekek jogainak védelméért a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés terén. Biztosítsák a gyermekek emberi jogait az éghajlatváltozás, a természeti katasztrófák által rájuk gyakorolt aránytalan terhek figyelembe vételével. Célszerű evégett összehangolni azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az államok az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye végrehajtása érdekében tesznek, a 2030-ra irányuló Fenntartható Fejlődés Célkitűzések elérése érdekében, A Katasztrófhelyzetek Elhárításáról szóló Sendai Keretmegállapodás alapján megvalósított projektekkal az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának a gyermekek jogaival kapcsolatos állásfoglalásaiból fakadó tevékenységekkel. Mindezek keretén belül hatékonyan és összehangoltan mozgósítsák az erőforrásaikat mind nemzeti szinten, mind a nemzetközi együttműködések keretében a gyermekek vonatkozásában teendő klímavédelmi intézkedésekben.

B. KÖRNYEZETI IGAZSÁGOSSÁG

(*Egyezmény*) A környezetvédelmi aktivizmus régi célkitűzése a környezeti igazságosság elérése. Minden környezetvédő belátja, hogy a jelenlegi civilizációnk a természeti környezet kizsákmányolásán alapul, ezt legfeljebb mérsékelni és enyhén ellensúlyozni lehet. Azt azonban már semmiképpen sem lehet elfogadni, hogy a környezetszennyezéssel járó terhek egyeseket nem vagy alig érintenek, másokat pedig annyira, hogy az egészségük és az életük is veszélybe kerül. A legtöbb országban, ha egy digitális térképen egymásra illesztjük azokat a koordinátákat, amelyek a társadalmi-gazdasági-etnikai kisebbségek lakó- és munkahelyeit jelölik, illetőleg azokat, amelyek az egészségre és a környezetre káros, veszélyes ipari és egyéb tevékenységek helyét mutatják, a kettő között sajnos igen jelentős átfedéseket fogunk tapasztalni. Ezek a környezeti igazságtalanságok még fájóbbak és súlyosabb megítélés alá esnek, ha gyermekekről van szó. Erre is alkalmazható az Egyezmény 36. cikkében szereplő vállalás, ami szerint az Egyezményben részes államok megvédik a gyermeket a jólétére bármilyen szempontból káros kizsákmányolás bármely más formája ellen is.

²⁷ Párizsi Megállapodás, Preambulum, 11. hivatkozás

(*Aarhusi Egyezmény*) Ezzel összefüggésben az Aarhusi Egyezmény 3. cikk 9. bekezdése is kimondja, hogy a közösségi részvételi jogok a környezetvédelmi ügyekben bármiféle megkülönböztetés nélkül mindenkit egyenlő mértékben megilletnek.

(*EU Gyermekjogi Stratégia és Alapelvek*) A Stratégia átfogó célkitűzése a gyermekjogok biztosítása egész Európában és a világon egyaránt. A gyermekek a legfőbb ösztönzői és központi szereplői a természeti és klíma krízissel szembeni küzdelemnek a társadalmainkban. Ők a holnap állampolgárai és vezetői. Ebből következik, hogy a Stratégia arra törekszik, hogy a közös felelősségünket érvényesítse a gyermekek jogainak tiszteletben tartása, érvényesítése és kiteljesítése terén. Fel kell lépni a természeti és klíma katasztrófák során a társadalmi megkülönböztetés és egyenlőtlenség minden formájával szemben, különösen a gyermekeket érintően. Egy egészséges, ellenálló, egyenlő és méltányos (equal and fair) társadalmat kell kialakítanunk.²⁸

Az Alapelvek közül az első három a megkülönböztetés tilalmát járja körül különböző nézőpontokból: minden gyermek jogait és emberi méltóságát egyformán el kell ismerni, tilos bármilyen diszkrimináció a gyermekvédelem terén, illetve a gyermekvédelem rendszerébe hatékony megelőző mechanizmusokat kell beépíteni, amelyek ezeket a jogokat eleve garantálják.²⁹

2. Eljárási, közösségi részvételi jogosultságok

A. A GYERMEKEKRE VONATKOZÓ KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTELI JOG RENDSZER-JELLEGE

A közösségi részvételi jogosultságok egyfajta rendszert alkotnak, ahol a három elem, az információhoz jutás, a beleszólási jog és a jogorvoslati jog egymást erősítik. Éppen ez volt az Aarhusi Egyezmény nagy erőssége: több évtizedes jogfejlődés és a környezeti demokrácia megerősödése után az addig külön-külön létező alkotmányos jogosultságokat egységbe foglalta, amit ma az Aarhusi Egyezmény és általában a közösségi részvétel három pillérének

²⁸ Stratégia, 2. old.

²⁹

https://commission.europa.eu/system/files/2022-12/10_principles_for_integrated_child_protection_systems_en.pdf

szoktunk nevezni. A három pillér nem egyforma jelentőségű, nyilvánvaló, hogy a közösségi részvétel azon áll vagy bukik, hogy mikor, milyen minőségű információhoz tudnak hozzájutni az érintett, érdekelt közösségek, szervezetek vagy éppen magánszemélyek. Ehhez képest tudják csak eldönteni, hogy kívánnak-e véleményt nyilvánítani (tiltakozni, javaslatokkal élni stb.) és majd, ha rászánják magukat a részvételre, akkor döntenek esetleg úgy, az esetek egy valójában igen kis hányadában, hogy valamilyen közigazgatási vagy bírósági szintű jogorvoslattal is élnek.

Az Aarhusi Egyezményben a közösségi részvétel jogosultságainak rendszerét a következő táblázatban tudjuk áttekinteni.

A. Az információhoz való hozzájutás joga	A.1 Passzív (kérelemre) - 4. cikk	A.2 Feltételei: a) forma b) határidő c) költség	A.3 Kivételek: a) állami b) hivatali c) 3. személy
	A.4 Aktív (a közigazgatási szerv saját kezdeményezésére) - 5. cikk		
B. Beleszólási jog	B.1 Egyedi döntések - 6. cikk	B.2 Tervek, programok - 7. cikk	B.3 Jogalkotás - 8. cikk
C. Jogorvoslati jog 9. cikk	A-hoz kapcsolódva	B-hez kapcsolódva	Önállóan
	A jogorvoslat minősége: egyenlő, méltányos, időszerű és megfizethető		

Forrás: Fülöp Sándor, Környezetjog (egyetemi előadás vázlat, NKE)

A következőkben a nemzetközi és hazai gyermekjogok közösségi részvételre vonatkozó eljárásjogi rendelkezéseit az Aarhusi Egyezmény logikája szerint vizsgáljuk. Látni fogjuk, hogy a rendszer némiképp hiányos: a vizsgált dokumentumok ritkán utalnak közvetlenül a gyermekkorúak jogorvoslati jogaira. Ennek a témának nyilvánvalóan kevesebb a gyakorlati jelentősége, ugyanakkor, éppen a közösségi részvétel jogának erős rendszersajátosságai

miatt, az első két pillér gyakorlása adott esetben természetesen együtt jár a harmadik pillérre is kiterjedő jogosultságokkal.

B. A GYERMEKKORÚAK KÖRNYEZETI INFORMÁCIÓHOZ JUTÁSA

(Egyezmény) Általános életpasztalataink szerint is feltételezhetjük, hogy a gyermekek esetében a közösségi részvételi jogosultságok működésében az információs pillér fokozott hangsúlyt kap. Ehhez képest az Egyezményben az információhoz való jog nem kap túl nagy szerepet. Akkor viszont kérdéses, hogy milyen (külső) indíttatásból dönthet úgy egy 18 év alatti fiatal, hogy részt kíván venni egy a jövője, környezete szempontjából fontos döntéshozatali eljárásban.

Az információhoz való jog a régi alkotmányos hagyományok alapján az Egyezményben még nem is jelenik meg önállóan, hanem csak mintegy a véleménynyilvánítás szabadsága függvényeként. Ez a jog ugyanis, kétoldalú, adás-vevés módban értendő, tehát a kifejezés szabadsága magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme határokra tekintet nélküli kérésének, megismerésének és azután további terjesztésének szabadságát is.³⁰

Az Egyezmény megszövegezői ugyanakkor már 1989-ben felismerték a *tömegtájékoztatási eszközök* fontosságát és azt, hogy a gyermekkorúak különösen fogékonyak az azokból származó üzenetekre, hatásokra szociális, szellemi és erkölcsi jólétük szellemi sőt fizikai egészségük szempontjából. Ebből következően a Részes Felek kötelesek előmozdítani, hogy a tömegtájékoztatási eszközök a gyermekek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást és anyagokat terjesszenek. Ebbe mindenképpen bele kell értenünk az egészséges környezet hosszú távú, tartós megóvásához, az azt fenyegető veszélyek elhárításához, mérsékléséhez szükséges információt.³¹

Ezek a rendelkezések az Egyezmény elfogadása óta eltelt évtizedekben megsokszorozták a jelentőségüket. Éppen a magyar jog szerinti 18 év alatti fiataikorú, sőt talán még inkább a 14 év alatti gyermekkorú népességben van felfoghatatlan nagy hatása az internetnek, ami egyre inkább egy alternatív valóságot képez számukra. Nagy jelentősége lenne, ha ezeken a csatornákon a környezettudatosságot és a közvetlen, helyi vagy rendszerszintű környezeti fenyegetésekhez való alkalmazkodást szolgáló információhoz juthatnának. Ennek azonban jelenleg kevés jelét látjuk.

³⁰ Egyezmény 13. cikk 1. bekezdés

³¹ Egyezmény 17. cikk, amely részben utal az oktatási rendszerre vonatkozó 29. cikk célkitűzéseire is.

(*Átfogó Kommentár*) Az Átfogó Kommentár, már csak azért is, mert több évtizeddel az Egyezményt követően jött létre, a jelen kor követelményeihez, nem utolsósorban az Aarhusi Egyezmény rendszeréhez igazodva értelmezi az Egyezményt. Leszögezi, hogy az információhoz való hozzáférés alapvető fontosságú ahhoz, hogy a gyermekek és szüleik vagy a róluk gondoskodó más személyek megértsék a környezeti ártalmaknak a gyermekek jogaira gyakorolt lehetséges hatásait. Nyilvánvaló, hogy a gyermekkorúak körében a környezeti demokrácia első pillérének különösen szoros a kapcsolata a részvételre képesítés intézményrendszerével.

A gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy pontos és megbízható környezeti információkhoz jussanak, többek között az éghajlati és környezeti károk okairól, hatásairól, tényleges és potenciális forrásairól, az alkalmazkodó válaszlépésekről, a vonatkozó éghajlati és környezetvédelmi jogszabályokról, szabályozásokról, az éghajlati és környezeti hatásvizsgálatok, szakpolitikák és tervek megállapításairól, valamint a fenntartható életmóddal kapcsolatos választási lehetőségekről. Az ilyen információk támogatják a gyermekeket abban, hogy megtanulják, mit tehetnek közvetlen környezetükben, a családjukkal együtt, adott esetben őket befolyásolva, egyebek között a hulladékgazdálkodással, az újrahasznosítással és a fogyasztási magatartással kapcsolatban.

Az államok tehát kötelesek a környezeti információkat hozzáférhetővé tenni. Az információterjesztési módszereknek a gyermekek életkorának és képességeinek megfelelőnek kell lenniük és elő kell segíteniük az olyan akadályok leküzdését, mint az analfabetizmus, a fogyatékoság, a nyelvi akadályok, a távolság, valamint az információs és kommunikációs technológiához való korlátozott hozzáférés. Az államoknak biztatni kell a médiaszereplőket arra, hogy pontos információkat és anyagokat terjesszenek a környezetvédelemmel kapcsolatban, például olyan intézkedésekről, amelyeket a gyermekek és családjaik az éghajlatváltozással kapcsolatos katasztrófák kockázatainak kezelése érdekében tehetnek.³²

(*Aarhusi Egyezmény*) Az Aarhusi Egyezmény életkortól függetlenül sokkal részletesebben kidolgozza az információhoz való jogosultságot. Először is, ahogyan az a fenti táblázatból is látszik, szétválasztja az aktív (a hatóságok saját kezdeményezésére történő) és passzív információ szolgáltatást, azzal, hogy az utóbbinak jóval nagyobb gyakorlati jelentősége van. Ennek megfelelően találjuk meg azokat a garanciális szabályokat, amik biztosítják, hogy a 2.

³² CG26 32-34. pontok

cikkben igen tágran meghatározott környezeti információkhoz bárki megfelelő időben, kiszámítható és elfogadható (szükség esetén: méltányos) költségek mellett és olyan formában juthasson hozzá, hogy a közösségi részvétel céljainak megfelelően. Igen részletesen foglalkozik az Aarhusi Egyezmény a kivételekkel, amelyeket állami, hivatali érdekekből, illetőleg harmadik személyek érdekei miatt kell alkalmazni. Nagyon fontos, hogy a kivételekhez alkivételek járulnak, amik tükrözik az aarhusi jogalkotók azon szándékát, hogy az egyéb hivatali-gazdasági érdekekkel szemben a környezeti demokrácia érdekei érvényesülni tudjanak.

(Párizsi Megállapodás) A Megállapodás Részes Felei által vállalt nemzeti kibocsátás csökkentési hozzájárulásokat nyilvános regiszterben kell tárolni, amit a Megállapodás Titkársága kezel és ott bárki számára hozzáférhető. Az államok a regiszter számára adatot szolgáltatnak a kibocsátás csökkentés terén elért eredményeikről, illetőleg arról, hogy az üvegház hatású gázokat elnyelő tényezők milyen hatékonysággal működnek a területükön. A beszámolók integritása, átláthatósága, pontossága, teljessége, összevethetősége és következetessége alapvető követelmények a Megállapodás szerint.³³

A Megállapodás szól továbbá a közösségi részvétel előmozdításáról az éghajlatváltozással kapcsolatos ügyekben, különösen a megfelelő információ szolgáltatásáról az oktatásban és továbbképzésben, a nyilvánosság figyelmének a felhívásáról, illetőleg egyedi ügyekben az információ hozzáférhetőségének biztosításáról is.³⁴

(SDGk) A teljesség kedvéért utalnunk kell rá, hogy az ENSZ fenntartható fejlődés célkitűzései, a jogállami keretéről szóló 16. fejezetben kitérnek az információhoz való nyilvános hozzáférés biztosításának állami kötelezettségére is, abban az összefüggésben, hogy hatékony, átlátható és elszámoltatható intézményeket alakítsanak ki.³⁵

(Alapjogi Charta) A Charta egyértelmű, direkt rendelkezése szerint a gyermekkorúaknak is joguk van arra, hogy nézeteiket szabadon kifejezhessék. Ezeket a hatóságoknak és állami szervezeteknek olyan módon kell figyelembe venniük, amely tekintettel van a nyilatkozó korára és

³³ Párizsi Megállapodás 4. cikk 12. és 13. pontjai. A beszámolók és jelentések részletes információtartalmáról a Megállapodás 13. cikke ad pontos leírást.

³⁴ Párizsi Megállapodás 12. cikk

³⁵ SDGk, 16.6. és 16.10. pont

szellemi érettségére.³⁶ Ahogyan láttuk, a szólásszabadság logikailag magában foglalja a kifejezett tartalmak befogadására való jogosultságokat is, így, ha korlátozottan is, a második pillérre vonatkozó rendelkezések a rendszer első pillérére is kihatnak.

(*EU Gyermekjogi Stratégia*) A gyermekkorúak hatékony részvételére jó példa magának a Stratégiának az előkészítése. A gyermekbarát megfogalmazás gondoskodott arról, hogy a résztvevők teljes mértékben tisztában legyenek a jogaikkal. A nyelvezetet gyermekekkel együtt alakították ki és csak akkor véglegesítették, amikor ők is úgy nyilatkoztak, hogy számukra teljesen érthető a szöveg. Sok képet és konkrét gyakorlati példát használtak a brossúrák összeállításakor és arra is gondjuk volt, hogy a látássérültek számára is hozzáférhető legyen az információ. Fontos elem, hogy a gyermekkorúak által már rutinszerűen használt internetes technikákat is felhasználták.³⁷

C. SZÓLÁSSZABADSÁG, VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSI JOG, BELESZÓLÁSI (RÉSZVÉTELI) JOG

(*Egyezmény*) Az Egyezmény által biztosított közügyekkel kapcsolatos szólásszabadság, már csak a már hivatkozott időbeli eltérés miatt is, nyilvánvalóan nem lehet azonos az Aarhusi Egyezményben a közösségi részvétel második pillérével, az ott megfogalmazott beleszólási joggal, bár a két jogosultság halmaz részben átfedi egymást. A szólásszabadság és a beleszólási jog érdemi gyakorlásának biztosítása a 18 éven aluli korosztály számára mindenesetre lényegesen nagyobb proaktivitást igényel a hatóságok részéről.

Az Egyezményben részes államok tehát megegyeztek abban, hogy a gyermekek számára is biztosítják azt a jogot, hogy minden őket érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassák a véleményüket. Ennek mindössze egyetlen természetes korlátot állítottak, nevezetesen azt, hogy az *ítélőképességük* birtokában lévő gyermekeket illeti meg ez a jog és a jog gyakorlása során a résztvevő gyermekek korára és *érettségi* fokára, kellőképpen figyelemmel kell lenni.³⁸

Meg kell teremteni az intézményi, eljárásjogi lehetőséget arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben gyermekek érdekeltek, a véleményük meghallgatásra találjon, hiszen jogaik és kötelezettségeik a generációs különbségek miatt érdemben

³⁶ Charta 24. cikk

³⁷ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en

³⁸ Egyezmény 12. cikk, 1. bekezdés

eltérhetnek még a közvetlen környezetükben élő felnőttekétől is. Az állampolgári jogegyenlőség elvével állna szemben, ha ezek az érdekek az egyes ügyekben elsikkadnának. Különösen a környezetvédelem, a közegészségügy és általában a fenntartható fejlődés rendkívül sokrétű kérdéseiben nagyon fontos, hogy megszólalhassanak.

Ugyanakkor az Egyezmény megfogalmaz egy distinkciót, ami feltétlenül értelmezésre szorul: a gyermekek véleménynyilvánítási jogukat „*közvetlenül vagy képviselőjük útján*” gyakorolhatják.³⁹ A gyermekjogi dokumentumokon kívül Magyarországon ezt úgy kell érteni, hogy a 14 éven aluli gyermekek esetében kizárólag a törvényes képviselő járhat el a nevükben, a 14. és 18. életévük között járó fiatalok pedig egyes kisebb jelentőségű ügyfajtákban már önállóan is nyilatkozhatnak. Ez a jogfelfogás az Egyezmény szellemiségének, a nemzetközi jogalkotók akaratának nem teljesen felel meg. Nem képzelhető el, hogy csupán egy redundáns szabályt kívántak alkotni, ami alapján a gyermekek a bagatell ügyekben az egyébként is meglévő részvételi jogukat gyakorolhatják. Inkább megfelel az Egyezménynek, ha az egyébként is egy cikkelyben szereplő rendelkezéseket együtt értelmezzük, azaz oda jutunk, hogy a gyermekkorúak minden esetben önállóan is gyakorolhatják véleménynyilvánítási jogukat, amiben az ítélőképességük birtokában vannak. Ezt a korukhoz és érettségükhöz mérten minden esetben egyedileg kell megállapítani.

A szólásszabadság a gyermekkorúak esetében sem járhat *mások jogainak* indokolatlan, súlyos sérelmével.⁴⁰ Nyitva hagyja ugyanakkor az Egyezmény azt a súlyos kérdést, hogy ezt a korlátozást hogyan is kell érvényesíteni. Ha előzetesen próbálják meg a sértő vagy károsító megnyilvánulásokat megakadályozni az gyakorlatilag a legtöbbször kivihetetlen, hiszen nehéz előre megmondani, hogy mit akar majd valaki mondani. Ha pedig utólag, az már a jogsértésen aligha változhat, mert amit megmondtak, azt megmondták, persze jóvátételt, bocsánatkérést attól még el lehet rendelni. A szankciókkal viszont ezen felül bajban lehetünk, hiszen a gyermekkorúak csak korlátozottan vagy sehogy sem vethetők alá egyes szankció típusoknak. Ez azért komoly dilemma, mert így könnyen olyan helyzet állhat elő, hogy a 18. életévüket be nem töltött személyek akár forrófejűségből, akár mert mások felhasználják őket erre, komoly jogsérelmeket okoznak és a jogrendszer nem tud hatékonyan védekezni ezellen. Másodlagosan persze felmerülhet a szülőknek vagy egyéb törvényes képviselőknek a felelőssége, mert az Egyezmény szerint a szólásszabadság gyermekkorúak által történő gyakorlása során az ő joguk és kötelességük, hogy a gyermekeket e joguk gyakorlásában

³⁹ Egyezmény 12. cikk, 2. bekezdés

⁴⁰ Az Egyezmény 13. cikk 2. bekezdése szerint az alapvető korlátok: a) mások jogainak és jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg b) az állam biztonsága, a közrend, a közegészségügy, vagy a közkerölcs védelme

képességeiknek, fejlettségüknek megfelelően irányítsák.⁴¹ Az megint más kérdés, hogy az Egyezmény céljaival az sem fér össze, ha ez az irányítási jog egyfajta merev cenzúraként működik.

(Átfogó Kommentár) A Kommentár szerint a gyermekek kiemelten fontosnak tartják a környezeti kérdéseket az életük szempontjából. A gyermekek hangja erőteljes globális erőt képvisel a környezetvédelemben, és nézeteik fontos perspektívát és tapasztalatot adnak a környezeti ügyekkel kapcsolatos döntéshozatalhoz minden szinten. A gyermekek már egészen kicsi koruktól kezdve javíthatják a környezetvédelmi megoldások minőségét, például azzal, hogy felbecsülhetetlen rálátást nyújtanak olyan kérdésekhez, mint a környezeti veszélyekre vonatkozó korai figyelmeztető rendszerek hatékonysága. A gyermekek életét alapvetően meghatározó, jelentős és hosszú távú környezeti kihívások kezelésére irányuló intézkedések megtervezése és végrehajtása során a gyermekek véleményét proaktívan ki kell kérni, és azoknak kellő súlyt kell tulajdonítani. A gyermekek a részvétel érdekében és véleményük kifejezésére kreatív kifejezési módokat, például a művészetet és a zenét is felhasználhatják. További támogatásra és speciális stratégiákra lehet szükség ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek, például a fogyatékkal élő gyermekek, a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekek és a veszélyeztetett területeken élő gyermekek gyakorolhassák a meghallgatáshoz való jogukat.⁴² Megjegyezzük, hogy a részvételre képesítésnek ebből a szempontból kifejezetten döntő szerepe van, éppen abban, hogy a gyermekkorúak a sajátos társadalmi helyzetükből és perspektívájukból adódó véleményeket megfelelően meg tudják fogalmazni és érvényesíteni tudják.

Az Átfogó Kommentár azt a nézetünk szerint kissé irreális elvárást is megfogalmazza, miszerint nemzetközi szinten az államoknak, a kormányközi szervezeteknek és a nemzetközi nem kormányzati szervezeteknek elő kell segíteniük a gyermekszövetségek és a gyermekek által vezetett szervezetek vagy csoportok bevonását a környezetvédelmi döntéshozatali folyamatokba. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a gyermekek meghallgatáshoz való jogával kapcsolatos kötelezettségeiket beépítsék a nemzetközi környezetvédelmi döntéshozatali folyamatokba, beleértve a tárgyalásokat és a nemzetközi környezetvédelmi jog eszközeinek végrehajtását. A fiatalok környezetvédelmi döntéshozatali folyamatokban való részvételének fokozására irányuló erőfeszítéseket a gyermekekkel együtt kell kialakítani.

⁴¹ Egyezmény 13. cikk 2. bekezdés

⁴² GC26, 26. pont

A részvételre képesítés (capacity building) később tárgyalandó egyes elemei már a részvétel témakörében is értelemszerűen feltűnnek a Kommentárban. A gyermekek világszerte egyénileg és közösen is fellépnek a környezetvédelem érdekében, többek között az éghajlatváltozás következményeire való figyelemfelhívással. Az államoknak tiszteletben kell tartani és védeni kell a gyermekeknek a környezetvédelemmel kapcsolatos véleménynyilvánítási, egyesülési és békés gyülekezési szabadságához való jogát, többek között azáltal, hogy biztonságos és kedvező környezetet, valamint olyan jogi és intézményi keretet biztosítanak, amelyen belül a gyermekek hatékonyan gyakorolhatják jogaikat.⁴³

(*Véleménynyilvánítási Kommentár*) Egy speciális témára tér ki a szűkebben csak a gyermekek részvételi jogának második pillérével foglalkozó korábbi Kommentár. Ez a gyermekek csoportos részvétele⁴⁴, aminek lehet gyakorlati jelentősége, mert a csoportban az egyes gyermek résztvevők érettségének, tájékozottságának, tapasztalatainak változatossága kiegyenlíti egymást és így egy gyermek csoport akár komoly véleménynyilvánító ágens lehet egy környezetvédelemmel kapcsolatos közügyben. A Kommentár alá is húzza ezzel kapcsolatban, hogy az ilyen esetekben az Egyezmény szerinti részvételi feltételt, a kort és érettséget összetett módon kell megítélni, figyelembe venni. Ugyancsak számításba jön, hogy az adott gyermek csoport egy viszonylag szilárd, hosszabb távú szerveződés, ahol a szerepek a csoporton belül már hatékonyan kialakultak vagy csak alkalmi szövetkezés, ahol ilyen előnyökkel nem feltétlenül számolhatunk. A Véleménynyilvánítási Kommentár ennek megfelelően azt javasolja az Egyezményben részes feleket, hogy bátorítsák a 18 éven aluli szilárd struktúrájú csoportok kialakítását, működését és az érettségi és kor feltételeket azok specialitásai figyelembevételével, megengedő módon értékeljék.⁴⁵

(*Aarhusi Egyezmény*) Az Aarhusi Egyezmény, lévén alapvetően eljárásjogi intézmény, ezekkel az érdek kiegyensúlyozó anyagi jogi kérdésekkel nem foglalkozik, viszont, ahogyan a fenti táblázatban is bemutattuk, a 6-8. cikkeiben igen részletesen meghatározza, hogy az egyes

⁴³ GC26, 28-29. pontok

⁴⁴ Hasonló témát feszeget Jean Zermatten, aki a Gyermejjogi Bizottság tagja volt 2011 és 2013 között, a Genovai Egyetem „Gyermekek emberi jogai - egy interdiszciplináris bevezetés” online kurzusa keretében. A gyermekek hivatalos eljárásokban történő érdemi meghallgatáshoz való jogának két elemét azonosítja: az egyéni meghallgatáshoz való jogot (pl. eljárásban), valamint a gyermekek kollektív, döntéshozást befolyásoló jogát.”

⁴⁵ Véleménynyilvánítási Kommentár 10-11. pontok

döntés típusokban milyen rendben tudják az érintett közösségek és magánszemélyek a részvételi jogukat a lehető leghatékonyabban érvényesíteni. Egyebek között rögzíti, hogy a meginduló eljárásokról a lehetséges résztvevőket, tehát azokat, akiket az adott ügy a hatóság saját legjobb megítélésére, tapasztalatai alapján érinthet mikor és milyen formában kell értesíteni. Az Aarhusi Egyezmény kiegyensúlyozott megoldást sugall két első látásra összeegyeztethetetlen érdek között. Egyfelől fontos, hogy az érintettek részvétele a lehető legkorábban megkezdődhessen, amikor az ügyben a legfontosabb kérdések még tényleg nyitottak, az álláspontok még nem merevedtek be. Másfelől viszont az eljárás legkorábbi szakaszaiban még nem áll rendelkezésre az ügy megítéléséhez szükséges összes adat, információ. A megoldás nyilvánvaló: a korai értesítés az alapvető kiindulópont, az eljárás során a résztvevők folyamatos tájékoztatása, újból és újból történő megkeresése pedig ennek fontos kiegészítője. Az nem várható el a résztvevőktől, különösen nem akkor, ha gyermekkorúak, hogy feszült figyelemmel végigkísérjék az eljárás minden érdektelen, formális mozzanatát avégett, hogy ne hagyják lemaradni valamilyen fontos mozzanatról - ebben a hatóságok segítsége, támogatása elvárható.

Ugyancsak kitér az Aarhusi Egyezmény a közösségi részvétel eredményességével kapcsolatos visszajelzések fontosságára. Az természetesen nem várható el, hogy minden egyes közösségi indítványt, javaslatot elfogadjanak a hatóságok és az eljárás többi résztvevője, az viszont igen, hogy a döntés indokolásában részletesen kitérjenek arra, hogy a közösségi észrevételek közül mit fogadtak el és mit nem, illetőleg, hogy milyen indokok alapján.

(Alapjogi Charta) A Charta egyértelmű, direkt rendelkezése szerint a gyermekkorúaknak is joguk van arra, hogy nézeteiket szabadon kifejezhessék. Ezeket a hatóságoknak és állami szerveknek olyan módon kell figyelembe venniük, amely tekintettel van a nyilatkozó korára és szellemi érettségére.⁴⁶

(SDGk) A fenntartható fejlődés célkitűzései között, a jogállami kereteket felvázoló 16. fejezetben az ENSZ tagállamok kinyilvánították a befogadó, fogékony, képviselők és részvételen alapuló döntéshozás szükségességét az állam minden szintjén.⁴⁷ Témánk szempontjából a befogadó jelleg különös jelentést nyer, hiszen a gyermekkorúak érdemi részvétele valóban aktív lépéseket kíván meg az állami szervek részéről.

⁴⁶ Charta 24. cikk

⁴⁷ SDGk, 16.7. pont

(UNICEF Gyermek Éghajlatváltozási Kockázat Index) Az UNICEF hivatalos kiadványa aláhúzza, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos kormányzati tevékenységek hatékonysága és igazságossága szempontjából meghatározó, hogy mennyire tudják beépíteni a gyermekek véleményét, mégpedig minden érintett gyermek véleményét a döntéshozatali és végrehajtási eljárásaikba. Az érdemi részvétel elmulasztása tehát nem csak a gyermekek (jelenlegi és jövőbeli) emberi jogait sérti, de magukat a döntéshozatali eljárásokat is negatívan befolyásolja. A gyermekek részvétele meghatározó lehet a tervezési, döntéshozatali eljárások központi problémáinak a megfogalmazására és a célok megfelelően ambiciózus kitűzésére. Természetesen a döntéshozatali eljárások végén is értékelni kell a gyermekek és fiatalok által tett hozzájárulásokat, az ő részvételük sem lehet csupán formális, politikailag jól mutató gesztus. Nem szabad arról sem elfeledkezni, hogy a döntéseknek része legyen az előrehaladás mérése, az összes érdekelt felelősségének pontos meghatározása és számon kérése.

A vonatkozó szakirodalom átfogó elemzése⁴⁸ megállapította, hogy a gyermekek ritkán hallathatják a hangjukat az éghajlatváltozás kapcsán a saját jogukon, és kevés lehetőséget kapnak arra, hogy érdemben együttműködjenek a felnőttekkel vagy esetleg akár kezdeményező szerepet játszhassanak az éghajlatváltozás jobb megértésének kutatásában, ideértve a gyermekeket érő kockázatokat és a sebezhetőségük tényezőit. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a gyermekeket mind időtartamát, mind intenzitását illetően aránytalanul érik az éghajlatváltozás hatásai, így nem csak a kutatásban, hanem a döntéshozatalban és a döntések gyakorlati végrehajtásában is jelentős szerepet kellene, hogy kapjanak. Jelenleg a gyermekek részvétele inkább a felnőttek által meghatározott módokon megy végbe, annak alapján, amit a felnőttek gondolnak a gyermekeket érintő klímakockázatokról. A szerzők javasolják, hogy érdemibb együttműködést kell kialakítani a gyermekkel az éghajlatváltozás kutatása és a megfelelő intézkedések megtervezése, végrehajtása terén.⁴⁹

(EU Stratégia) A Stratégia előirányozza gyermekjogi szervezetek létrehozását és támogatását az összes döntéshozatali szinten. Ennek egyik eszköze az Európai Klímapaktum (European Climate Pact) gyermek nagyköveteinek (Pact Ambassadors). Szintén bevonják őket az Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal) végrehajtásába. Bevonják továbbá a gyermeket az Alapjogi Fórum (Fundamental Rights Forum) munkájába az EU Alapjogi Ügynöksége

⁴⁸ Connon, L. C. Irena and Dominelly, Lena: UNICEF Childrens' Climate Change Risk Index (CCRI) - Systematic Review of the Literature: Findings, Outcomes and Policy Recommendations, UNICEF, 2022

⁴⁹ Connon, 2022, 37. old.

irányításával. Mindezek elősegítése érdekében megerősítik a Bizottság hivatalnokainak felkészültségét és gyakorlatát a gyermekek bevonása terén a döntéshozatali eljárásaikba.⁵⁰

(*EU Ifjúsági Stratégia*) A Stratégia egyik alapelve, hogy mivel az ifjúságot a társadalom egyik alapvető erőforrásként ismeri el, az összes ágazati politikában és más állami, kormányzati tevékenységben, ami az ifjúságot érintheti, el kell ismerni a jogukat a részvételre akár személyesen akár szervezeteik útján. Érdemi részvételi lehetőségeket kell biztosítani a számukra, figyelembe véve, hogy az internetes kommunikáció eszközeit már rendkívül hatékonyan alkalmazzák.⁵¹ A Stratégia hangsúlyozza a stratégiákban és a kormányzati munkában való részvétel kétoldalú jellegét: egyfelől az ifjúsági résztvevőknek és szervezeteiknek kell láthatóságot biztosítani, másfelől a döntéshozók sem lehetnek arctalanok. Az ifjúsági részvétel a résztvevők legitimitásán és elfogadottságán alapszik. Az EU szintjén az Unió Ifjúsági Platform biztosít kereteket a rendszeres dialógus számára.

Érdekes adalékkal szolgált a közösségi részvétel második pillére és a gyermekek jogai közötti összefüggésről a világ vezető gyermekjogi szakértőinek a közelmúltban tartott konferenciája. Rámutattak, hogy a gyermekjogok területén a részvételi jogok sokszor csak úgy érvényesülhetnek, ha az állami szervek különleges erőfeszítéseket tesznek és maguk keresik meg a megfelelő jogalanyokat avégett, hogy a speciális érdekeltységüket, hozzájárulásukat érvényesíteni tudják egy környezetvédelmi vagy azon belül éghajlatvédelmi kérdésben.⁵² ahogyan az első pillér vonatkozásában egyes sürgető és kiemelten fontos környezetvédelmi és állampolgári jogi célok eléréséhez nem elegendő a hatóságok aktív információ szolgáltató tevékenysége, hanem egyfajta szuper aktív fellépése kell (azaz meg kell bizonyosodni afelől, hogy az információ célba jutott és ki is fejtette a hatását),

⁵⁰ Stratégia, 6. oldal

https://commission.europa.eu/document/download/86b296ab-95ee-4139-aad3-d7016e096195_en?filename=EU%20Strategy%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child%20-%20Illustrated%20version&prefLang=hu

⁵¹ Stratégia, Bevezetés; 3.c. pont

⁵² Elisa Morgera előadása a 2025. február 25-én tartott, „Climate Rights of Children in Europe” című nemzetközi webináron. Ld. még: „Children Rights to be Heard at Ocean-Climate Nexus” in: *The International Journal of Marine and Coastal Law*, No. 38, p. 545-580 (2023)

D. A JOGORVOSLATHOZ VALÓ JOG

(*Átfogó Kommentár*) Jóllehet közvetlenül nem kapcsolódik az Egyezmény egyik rendelkezéséhez sem, az Átfogó Kommentár fontosnak tartotta, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és jogorvoslathoz való jog legfontosabb kérdéseivel kapcsolatban is javaslatokat tegyen. Kiindulópontként rögzíti, hogy annak ellenére, hogy a gyermekek számos környezetvédelmi és éghajlat-változási ügy élharcosai, és az Egyezmény értelmében jogok birtokosaiként ismerik el őket, a gyermekek - státuszukból adódóan - számos államban akadályokba ütköznek a cselekvőképesség⁵³ megszerzésében, ami korlátozza a környezeti vonatkozású jogaik érvényesítésének lehetőségeit.

Az államoknak biztosítaniuk kell a gyermekek számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjait, beleértve a gyermekbarát, nemi szempontokat és a fogyatékosokat is figyelembe vevő panaszmechanizmusokat, hogy a környezeti ártalmakkal kapcsolatos jogaik megsértése esetén hatékony bírói, kvázi bírói és nem bírói mechanizmusokhoz - beleértve a gyermekközpontú nemzeti emberi jogi intézményekhez - hozzáférhessenek. Ez magában foglalja az akadályok elhárítását a gyermekek előtt, hogy maguk kezdeményezzenek eljárásokat, a perindítási szabályok módosítását és a nemzeti emberi jogi intézmények felhatalmazását arra, hogy fogadják a gyermekek panaszait. Rendelkezésre kell állniuk mechanizmusoknak a közvetlen vagy előrelátható károkra, valamint a gyermekek jogainak múltbeli vagy jelenlegi megsértésére vonatkozó követelésekre.

Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy ezek a mechanizmusok megkülönböztetés nélkül minden, a joghatóságuk alá tartozó gyermek számára könnyen elérhetőek legyenek, beleértve a határaikon kívül élő gyermekeket is, akiket a határaikon belül bekövetkezett állami cselekmények vagy mulasztások következtében keletkezett határokon átnyúló károk érintenek. Az államoknak rendelkezniük kell a kollektív panaszok, például a csoportos keresetek és a közérdekű peres eljárások lehetőségéről, és meg kell hosszabbítaniuk a gyermekek jogainak környezeti ártalmak miatti megsértésével kapcsolatos elévülési határidőket. A határokon átnyúló hatások, az okozati összefüggések és a kumulatív hatások miatti környezeti károkkal kapcsolatos ügyek összetettsége hatékony jogi képviselőt tesz szükségessé. A pereskedés gyakran hosszadalmas folyamat, és a nemzetek feletti szervek általában megkövetelik a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítését a panasz benyújtása előtt. A gyermekeknek ingyenes jogi és megfelelő egyéb segítséghez kell jutniuk, beleértve a jogi segítségnyújtást és a hatékony jogi képviselőt, és lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy meghallgassák őket az őket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban. Az államoknak további intézkedéseket kell

⁵³ Az eredeti szövegben jogképesség szerepel, amit tévedésnek gondolunk.

fontolóra venniük a jogorvoslatot kereső gyermekek költségeinek csökkentése érdekében, például a hátrányos költségelszámolással szembeni védelem révén, hogy csökkentsék a környezetvédelmi ügyekben közérdekű ügyeket indító gyermekek pénzügyi kockázatát. Az elszámoltathatóság javítása és a gyermekek környezeti ügyekben való igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek elősegítése érdekében az államoknak meg kell vizsgálniuk a számos változó és információhiány mellett az ok-okozati összefüggés megállapítására vonatkozó, a gyermek felperesekre háruló megterhelő bizonyítási teher áthelyezésének lehetőségeit.

A gyermekek különösen nehezen juthatnak jogorvoslathoz olyan esetekben, amikor olyan üzleti vállalkozásokról van szó, amelyek jogaik megsértését okozhatják vagy ahhoz hozzájárulhatnak, különösen az országhatárokon átívelő és globális hatások tekintetében. Az államok kötelesek nem bírósági és bírósági mechanizmusokat létrehozni annak érdekében, hogy hatékony jogorvoslathoz való hozzáférést biztosítsanak a gyermekek jogainak üzleti vállalkozások általi megsértése esetén, beleértve a területen kívüli tevékenységük és működésük következtében elkövetett jogsértéseket is, feltéve, hogy ésszerű kapcsolat áll fenn az állam és az érintett magatartás között. A nemzetközi normákkal összhangban a vállalkozásoktól elvárják, hogy hatékony panaszkezelési mechanizmusokat hozzanak létre vagy vegyenek részt azokban a gyermekek számára, akik jogaik ilyen jellegű megsértésének áldozatai lettek. Az államoknak biztosítaniuk kell továbbá a szabályozó ügynökségek rendelkezésre állását, figyelemmel kell kísérniük a visszaéléseket, és megfelelő jogorvoslatot kell biztosítaniuk a gyermekek jogainak a környezeti ártalmakkal kapcsolatos megsértése esetén. A megfelelő jóvátétel magában foglalja a jóvátételt, a megfelelő kártérítést, az elégtételt, a rehabilitációt és a megisméltetés tilalmának garanciáit, mind a környezet, mind az érintett gyermekek tekintetében, beleértve az orvosi és pszichológiai segítséghez való hozzáférést. A jóvátételi mechanizmusoknak figyelembe kell venniük a gyermekek különleges sebezhetőségét a környezetkárosítás hatásaival szemben, beleértve a károk lehetséges visszafordíthatatlanságát és élethosszig tartó jellegét. A kártérítésnek gyorsnak kell lennie, hogy korlátozza a folyamatban lévő és jövőbeli jogsértéseket. A jogorvoslat újszerű formáinak alkalmazását ösztönzik, mint például a generációk közötti bizottságok létrehozására vonatkozó utasítások, amelyekben a gyermekek aktívan részt vesznek, hogy meghatározzák és felügyeljék az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére és az azokhoz való alkalmazkodásra irányuló intézkedések gyors végrehajtását. Az alkalmazandó nemzetközi és regionális emberi jogi mechanizmusokhoz való hozzáférést biztosítani kell, többek között a kommunikációs eljárásról szóló fakultatív jegyzőkönyv ratifikálása révén. Az ilyen mechanizmusokról és azok igénybevételének módjáról szóló információkat széles körben meg kell ismertetni a gyermekek, a szülők, a gondviselők és a gyermekekkel és a gyermekek érdekében dolgozó szakemberek

körében.⁵⁴ Meg kell jegyeznünk mindazonáltal, hogy ezek a javaslatok, bár jószándékú indíttatásuk és hasznosságuk megkérdőjelezhetetlen, az általános eljárási szabályokban aligha jelennek meg még a legfejlettebb demokráciákban sem. Félő, hogy ha valahol mégis bevezetnék, a felnőtt pereskedők ezeket a rendkívül kedvező eljárási és részvételre képesítési szabályokat próbálnák meg alkalmazni a gyermekeik segítségével.

(Aarhusi Egyezmény) Az Aarhusi Egyezmény 9. cikke a maga részéről szintén igen ambiciózus és a Jogkikényszerítési Bizottság eseteit látva meg kell állapítanunk, hogy még ennek a végrehajtása előtt is komoly akadályok tornyosulnak. Kevés lehetőség van általában arra, hogy az érintett magánszemélyek, helyi közösségek, civil szervezetek egyaránt indíthassanak közigazgatási, bírósági felülvizsgálati eljárásokat, sőt, ha ilyenek nem indultak vagy nem megfelelő eredménnyel zárultak, a 9(3) cikk alapján önállóan is elindíthassanak, kezdeményezhessenek jogorvoslati eljárásokat környezeti vagy részvételi jogaik sérelme miatt. A környezetvédelmi jogászok a legtöbb országban még annak is nagyon örülnének, ha az Aarhusi Egyezmény követelményei a jogorvoslati eljárások minőségével kapcsolatosan, azaz az időszerűség, megfizethetőség, egyenlőség és méltányosság legalább az eljárások egy látható hányadában érvényesülnének.

(SDGk) A fenntartható fejlődés jogállami kereteinek biztosításáról szóló 16. fejezetben az ENSZ célkitűzései általánosságban rögzítik a jogállamiság megteremtésének és fenntartásának a szükségességét, aminek a legfontosabb feltétele az, hogy mindenki számára biztosítjuk az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférést. Mivel a jogi szövegek értelmezésénél a szerkesztésnek is nagy jelentősége van, semmiképpen sem tekinthetjük véletlennek azt, hogy ez a pont közvetlenül követi a gyermekek ellen irányuló zaklatás és visszaélés minden formájának a tilalmát.⁵⁵

(OHCHR Elemzés) Az Elemzés is felhívja az ENSZ tagállamait, hogy biztosítsanak hatékony jogorvoslatot azoknak a gyermekeknek, akik az éghajlatváltozással kapcsolatos intézkedések vagy éppenséggel azok elmaradása miatt károkat szenvednek.

⁵⁴ GC26 82-90. pontok

⁵⁵ SDGk, 16.2. és 16.3. pontok

E. RÉSZVÉTELRE KÉPESÍTÉS

Ahogy már utaltunk rá, az Aarhusi Egyezmény igen jelentős előrelépés volt a korábbi, szétszórt alkotmányos jellegű szabályozáshoz képest azzal, hogy rendszerbe foglalta a közösségi részvétel különböző elemeit. Az Egyezmény 2002-es hatálybalépése óta eltelt idő bebizonyította, hogy ez a rendszer lényegesen hatékonyabb, mint az elemei külön-külön voltak. Ugyanakkor nem sokat ér az a rendszer, ha nincsenek, akik képesek és hajlandóak is élni vele. Erre tekintettel az aarhusi jogalkotók egy sajátos alrendszer is megfogalmaztak, amit összefoglalóan részvételre képesítésnek (capacity building) szoktunk nevezni. Nyilvánvaló, hogy a részvételre képesítésnek a gyermekkorúak közösségi részvétele kapcsán fokozott jelentősége van. Az Aarhusi Egyezmény erre vonatkozó alrendszerét a következő táblázatban foglaltunk össze.

	Információval	Szervezeti segítséggel	Akadályozásának tilalmával
Általánosan	környezeti, intézményi eljárásai és	működési szabályok, normatív támogatás	a megkülönböztetés tilalma a részvételben
Egyedi ügyekben	környezeti, intézményi eljárásai és	civil szervezetek részvételi jogai	a közösségi részvétel megtorlásának tilalma

Forrás: Fülöp Sándor, Környezetjog (egyetemi előadás vázlat, NKE)

A téma fontosságára tekintettel a gyermekkorúak esetén egyes részvételre képesítési intézkedéseket külön is kiemelünk.

da. [Oktatáshoz, tájékoztatáshoz való jog](#)

(*Egyezmény*) A fenti táblázat bal felső ablakában szereplő, általános információkkal történő részvételre képesítés követelményeinek megfeleltethetően az Egyezmény általános vonatkozásokban biztosítja a gyermeknek az oktatáshoz való jogát az esélyegyenlőség alapján. Egyebek között meg kell, hogy könnyítsék a tudományos és technikai ismeretek megszerzését, amibe természetesen beletartozik a környezet védelme szempontjából alapvető földrajzi, meteorológiai, fizikai, kémiai, biológiai és társadalmi ismeretek rendszerének, összefüggéseinek a megtanítása is. Az Egyezmény az oktatás átfogó, szemléleti kérdései között a maga részéről kötelezővé teszi, hogy a gyermekben tudatosítsák a természeti környezet iránti tiszteletet.⁵⁶ Mindazonáltal álláspontunk szerint ez az általános oktatási kötelezettség a környezeti problémák tudatosításának azt a szintjét, ami már a részvételre képesítené a tanulókat, nem éri el.

(*Átfogó Kommentár*) Az Átfogó Kommentár más témakörökkel együtt tárgyalva, szintén kitér a részvételre képesítés információs mozzanatára. Eszerint az államoknak, az állami szereplőknek, például a rendőrségnek, és más érdekelt feleknek, köztük a tanároknak, képzésben kell részesülniük a gyermekek polgári és politikai jogairól, beleértve a gyermekek biztonságát biztosító intézkedéseket is.⁵⁷

(*Aarhusi Egyezmény*) Ugyanezt a részvételre képesítési célt szolgálja a környezetvédelemre vonatkozóan az Aarhusi Egyezmény is, ami szerint a felek támogatják a környezeti oktatást-nevelést és a környezettudatosság növelését a nyilvánosság körében, különösen pedig a közösségi részvétel pilléreivel kapcsolatos ismereteket a környezeti információhoz való hozzájutás, a környezeti döntéshozatalban való részvétel és az igazságszolgáltatás igénybevétele tekintetében.⁵⁸

(*SDGk*) Az ENSZ Fenntartható Fejlődés Célkitűzései kimondja, hogy 2030-ra biztosítjuk azt, hogy minden fiú- és leánygyermek részesüljön ingyenes, egyenlő esélyekkel végezhető, minőségi, általános és középiskolai oktatásban, amely használható, hatékony és eredményes, továbbá biztosítjuk azt, hogy minden tanuló megszerzi a fenntartható fejlesztés előmozdításához szükséges tudást és készségeket, többek között azáltal, hogy oktatásban

⁵⁶ Egyezmény 28. cikk 1. és 3. bekezdés, illetőleg 29. cikk 1. bekezdés e. pontja

⁵⁷ GC26, 30. pont

⁵⁸ Aarhusi Egyezmény 3. cikk 3. bekezdés

részesül a fenntartható fejlődésről és a fenntartható életmódról, az emberi jogokról, a nemek egyenlőségéről, a békés és erőszakmentes kultúra jelentőségéről, a globális polgárságról, a kulturális sokszínűség megbecsüléséről és a kultúrának a fenntartható fejlődéshez történő hozzájárulásáról.⁵⁹

A fejlett országok nemzetközi kötelezettségvállalásainak van egy olyan sajátos aspektusa, ami egyfelől a részvételre képesítés körébe tartozik a klímavédelem és adaptáció terén, másfelől pedig figyelemmel van a fiatalok életkori sajátosságaira. Eszerint támogatni kell azokat a szervezeti-módszertani megoldásokat, amelyek segítségével a legkevésbé fejlett országokban és a fejlődő kis szigetállamokban növelhető az éghajlatváltozással kapcsolatos hatékony tervezésre és irányításra képesített szakértők száma, kiemelt figyelmet fordítva a nőkre, fiatalokra, helyi és marginalizált közösségekre.⁶⁰

(*OHCHR Elemzés*) Az Elemzés felhívja az ENSZ tagállamait, hogy támogassák a gyermekek részvételi jogait az éghajlatvédelmi állami szakpolitikák kidolgozása során megfelelő oktatási programokkal és konkrét konzultációk segítségével. Javítani kell a gyermekek között annak a tudatosságát, hogy mit jelent számukra az éghajlatváltozás, egyebek között a statisztikai adatok lebontásával számukra releváns léptékekre, hatástanulmányok készítésével. Ezeknek a programoknak részei kell legyenek olyan konzultatív és beszámolás mechanizmusok, amelyek a gyermekjogokat helyezik a középpontjukba.

db. Gyülekezési és egyesülési jog

(*Egyezmény*) A fenti táblázatban az általános szervezeti segítség kategória tartalmazza a közösségi részvétel alanyai által létrehozott szervezetek elismerését, támogatását. A közösségi részvétel fontos eleme tehát, hogy akár gyermekkorúak is létrehozhatnak olyan szervezeteket, amelyekben megvitatják a generációjukat illető legfontosabb kérdéseket és egyetértésben, egymást támogatva, kiegészítve lépnek fel ezekben az ügyekben. Az Egyezmény szerint a részes államok elismerik a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg

⁵⁹ SDGk, 4.1. és 4.6. pontok

⁶⁰ SDGk, 13.b. pont

a közegészségügy és a közerkölcs, vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

(*Átfogó Kommentár*) Igen röviden az Átfogó Kommentár is kitér erre a kérdésre. Eszerint az államoknak minden megfelelő intézkedést meg kell hozniuk annak biztosítására, hogy a törvényben előírt és szükséges korlátozásokon kívül más korlátozásokat ne vezessenek be az egyesületek létrehozására és az azokhoz való csatlakozásra, illetve a környezetvédelmi tiltakozásokban való részvételre. Az államoknak hatékony jogorvoslatot kell biztosítaniuk a gyermekek véleménynyilvánításhoz, békés gyülekezéshez és egyesüléshez való jogának megsértése esetén ⁶¹

(*Aarhusi Egyezmény*) A gyülekezési jogot az Aarhusi Egyezmény közvetlenül nem szabályozza, közvetve azonban, mint a részvételre képesítés egyik legfontosabb elemét említi az általános rendelkezések között. Eszerint minden egyes Fél gondoskodik a környezetvédelem célját elősegítő szövetségek, szervezetek és csoportok megfelelő elismeréséről és támogatásáról, és biztosítja, hogy nemzeti jogrendszere összhangban legyen ezen kötelezettséggel. ⁶²

dc. A közösségi részvétel akadályozásának vagy megtorlásának tilalma

(*Egyezmény*) Az Egyezmény általános érvénnyel mondja ki, hogy a gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak.⁶³ Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül. Ennek érdekében az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes

⁶¹ GC26, 30-31. pontok

⁶² Aarhusi Egyezmény 3. cikk 4. bekezdés

⁶³ Egyezmény 16. cikk 1. bekezdés

képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt.⁶⁴

(Átfogó Kommentár) Az Átfogó Kommentár is kitér a részvételt akadályozó tényezők megelőzésére, kiiktatására. Eszerint a gyermekek véleménynyilvánítási, egyesülési és békés gyülekezési szabadságához fűződő jogait csak a törvénynek megfelelően előírt és egy demokratikus társadalomban szükséges korlátozásokkal lehet korlátozni. Azok a gyermekek, akik élnek a véleménynyilvánítás szabadságához való jogukkal, vagy környezetvédelmi kérdésekben tiltakoznak, beleértve a környezetvédelemmel kapcsolatos emberi jogok védelmezőit, gyakran szembesülnek fenyegetésekkel, megfélemlítéssel, zaklatással és más súlyos megtorlásokkal. Az államoknak meg kell védeniük a gyermekek jogait, többek között azáltal, hogy biztonságos és támogató környezetet biztosítanak a gyermekek által szervezett kezdeményezések számára, amelyek célja az emberi jogok védelme az iskolákban és más helyszíneken.

A rágalmazásra és becsületsértésre vonatkozó jogi szabályozás nem irányulhat a gyermeki jogok gyakorlásának ellehetetlenítésére. Az államoknak - a nemzetközi emberi jogi normákkal összhangban - olyan jogszabályokat kell elfogadniuk és végrehajtaniuk, melyek alkalmasak a gyermek emberi jogvédők védelmére.

(Véleménynyilvánítási Kommentár) A speciálisan a gyermekkorúaknak a környezeti ügyekben való közösségi részvételével foglalkozó dokumentum kitér néhány olyan fontos körülményre, ami éppen a gyermekkorúak esetében a szabad véleménynyilvánítást erősen korlátozhatja. Ez lehet az az eset, amikor a gyermekkorú önmagától nem is akarna részt venni egy adott ügyben, csak valamilyen szülői, családi, pedagógusi stb. nyomásnak engedelmeskedik. Ez nyilvánvalóan egy sajátos, de igen veszélyes, káros esete a részvételi joggal való visszaélésnek. A Kommentár emellett felhívja a figyelmet arra is, hogy ezen túlmenően is az ügydöntő szerveknek, akik előtt a közösségi részvétel folyik, a gyermekkorú résztvevők esetében éberrel figyelniük kell arra, hogy őket valamilyen manipuláció éri-e, illetőleg valóban ki tudják fejezni a saját véleményüket a maguk sajátos, csak rájuk jellemző szemszögből.⁶⁵

⁶⁴ Egyezmény 2. cikk 1-2. bekezdései

⁶⁵ Véleménynyilvánítási Kommentár 22. pont

(*Aarhusi Egyezmény*) Ezek a Részes Felek országaiban kötelező törvényi védelemmel alátámasztott jogosultságok jóval szélesebb körűek, mint a fenti táblázat utolsó oszlopában szereplő védelem, ugyanakkor messzemenően biztosítja az Aarhusi Egyezmény 3. cikk 8-9. bekezdéseiben foglaltakat, ami tiltja, hogy a közösségi részvétellel összefüggésben a jogukat gyakorló személyeket emiatt megbüntessék, üldözzék és semmilyen más módon nem zaklatják a részvételük miatt, illetve bárkit megkülönböztessenek a részvételi jogosultságaikban állampolgárságra, nemzetiségre vagy honosságra való tekintettel.

Megjegyezzük, hogy a világ gyermekjoggal foglalkozó vezető szakértői körében egyértelmű, hogy adott esetben a gyermekek jogainak érvényesítése előtt álló legfőbb akadály éppen a szülei ellenállása vagy idegenkedése a jogi érdekérvényesítés minden formájával szemben. Valóban a szülőknek, mint törvényes képviselőknek módjában áll megtiltani a gyermekek számára a környezeti jogaik sérelme, különösen az éghajlatváltozás rájuk nézve fenyegető megnyilvánulásai miatti közvetlen fellépést. Ezzel szemben a szülői felügyeletet gyakorló állami intézmények, gyámügyi hatóságok a legtöbb országban aligha tudnak vagy akarnak bármiféle védelmet biztosítani.⁶⁶

3. Visszacsatolás, ellenőrzés

(*Egyezmény*) Az Egyezmény a nemzetközi jog normáinak megfelelően több olyan jogintézményt is tartalmaz, aminek a célja, hogy a Felek egymásra is tekintettel maradéktalanul betartsák az Egyezményben vállaltakat. Ennek megfelelően kötelezettséget vállaltak arra, hogy az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentést terjesztenek a szintén az Egyezmény által létrehozott Bizottság elé, először az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított két éven belül ezt követően pedig ötévenként.⁶⁷ Megerősíti a jelentések hatását az Egyezmény maradéktalan végrehajtására, hogy a Bizottság az Egyezményben azoktól a részes államoktól, amelyek nem megfelelő részletességgel vagy nem megfelelő tartalommal adták be a jelentéseiket kiegészítő felvilágosításokat kérhet. Ugyancsak az alaposabb végrehajtás céljait szolgálja az Egyezmény azon rendelkezése, miszerint a részes államok jelentéseiket széles körben terjesztik saját országukban, hogy ezzel a saját olyan közösségeik, amelyek a

⁶⁶ Benoit Van Keirsblick előadása; in: Climate Rights of Children in Europe webinar, 25. February, 2025

⁶⁷ Egyezmény 44. cikk 1. bekezdés

gyermekjogok és a környezetvédelem előmozdításában érdekelt véleményét nyilváníthatassanak és általában is szoros figyelemmel kísérik a végrehajtást.⁶⁸

Az Egyezmény végrehajtása felett őrködő említett Bizottságot, teljes nevén a Gyermekek Jogainak Bizottságát a részes államok kifejezetten az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért előrehaladás vizsgálatára hozták létre. A Bizottság tíz olyan magas erkölcsiségű szakértőből áll, akik elismerten tájékozottak az Egyezményben említett területen, tagjait az Egyezményben részes államok saját állampolgáraik közül választják, és azok személyes minőségükben vesznek részt a Bizottságban⁶⁹. A Bizottság az ENSZ intézményeivel, pl. az ENSZ Gyermekalapjával és a nemzetközi gyermekjogi szervezetekkel, szakmai, jogi háttérintézményekkel kiterjedt kapcsolatrendszerrel tart fenn. Az országjelentések vagy más információk alapján, a kiemelten fontos ügyekben a Bizottság amennyiben szükségesnek tartja, ajánlhatja a Közgyűlésnek, hogy egyes ügyeket részletesen vizsgáljon meg, illetőleg a Bizottság maga is tehet az Egyezmény végrehajtása körében javaslatokat és ajánlásokat.⁷⁰

(Átfogó Kommentár) Az Átfogó Kommentár egy érdekes, hatásvizsgálati típusú jogintézményt ajánl a nemzeti szintű végrehajtás proaktív elősegítése érdekében, a gyermekjogi hatásvizsgálatot. Eszerint minden javasolt, illetve már hatályos, a környezetvédelemmel kapcsolatos jogszabály, szakpolitikai döntés, projekt, egyéb szabályozás, költségvetés esetében az Egyezmény 3. cikkének (1) bekezdésével összhangban intenzív gyermekjogi hatásvizsgálatot kell végezni. Az államoknak a végrehajtás előtt és után is meg kell követelniük a környezetre és az éghajlatra gyakorolt lehetséges közvetlen és közvetett hatások értékelését, beleértve a határokon átnyúló, kumulatív, valamint a termelésre és a fogyasztásra gyakorolt, a gyermekek jogainak gyakorlását érintő hatásokat is. Függetlenül attól, hogy a gyermekjogi hatásvizsgálatokat egy környezeti vagy integrált hatásvizsgálat keretébe illesztik be, vagy önálló vizsgálatként végzik el, kiemelt figyelmet kell fordítani a környezeti döntéseknek a gyermekekre, különösen a kisgyermekekre és más, leginkább veszélyeztetett gyermekcsoportokra gyakorolt hatásaira, az Egyezmény szerinti valamennyi joghoz mérten, beleértve a rövid, közép- és hosszú távú, kombinált és visszafordíthatatlan hatásokat, az interaktív és kumulatív hatásokat, valamint a gyermekkor különböző szakaszaiban jelentkező hatásokat. Például a jelentős fosszilis tüzelőanyagiparral rendelkező államoknak fel kell

⁶⁸ Egyezmény 44. cikk 4. és 6. bekezdései

⁶⁹ Egyezmény 43. cikk 1. és 2. bekezdései

⁷⁰ Egyezmény 45. cikk

mérniük a kapcsolódó döntéseiknek a gyermekekre gyakorolt társadalmi és gazdasági hatásait. A gyermekjogi hatásvizsgálatokat a döntéshozatali folyamat lehető legkorábbi szakaszában, a döntéshozatal döntő szakaszaiban és a meghozott intézkedések nyomán követése során kell elvégezni. Az ilyen értékeléseket a gyermekek részvételével kell elvégezni, és kellő súlyt kell fektetni az ő és a tematikus szakértők véleményére. A megállapításokat gyermekbarát nyelven és a gyermekek által használt nyelveken kell közzétenni.⁷¹

(*Aarhusi Egyezmény*) Ami az Aarhusi Egyezményt illeti, a nemzetközi jogban is példátlan hatékonysággal jár el a rendelkezéseinek a megfelelő végrehajtása érdekében. Előírta egy nem konfrontatív, nem bírósági jellegű, konzultatív természetű jogkövetési eljárás bevezetését⁷², aminek alapján a Részes Felek első találkozásán (2002, Lucca, Olaszország) megválasztottak egy ún. Jogkövetési Bizottságot (Compliance Committee). Ez a Bizottság egyedülálló módon hivatalosan is befogadhat civil szervezetektől panaszokat, mára már 150 felett jár az ügyeinek a száma. Az Aarhusi Jogkövetési Bizottság döntéseinek az elmúlt két évtizedben jelentős hatása volt olyan államok közigazgatási eljárásjogára, mint Svédország, Belgium, Kazahsztán, illetőleg az Európai Unió Bírósága is gyakran hivatkozik a döntéseire a közösségi részvétellel kapcsolatos ügyekben.

II. A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY ÉS AZ AHHOZ KAPCSOLÓDÓ NEMZETKÖZI JOG MAGYARORSZÁGI

⁷¹ GC26, 75-77. pontok

⁷² Aarhusi Egyezmény 15. cikk

VÉGREHAJTÁSÁNAK ALKOTMÁNYOS KERETEI

A környezetvédelmi és klíma vonatkozású állami, hatósági döntéshozatali eljárásokban a gyermekkorúak részvételi jogait a nemzetközi jogi követelményeknek megfelelően a következőkben részletesen vizsgáljuk majd. Előtte azonban tekintsük át azokat az alkotmányos kereteket, amelyek az ilyen részvételt megalapozhatják. Ezeknek a kereteknek és az azokat kitöltő intézkedéseknek ugyancsak meg kell felelni az I. fejezetben tárgyalt, a gyermekek egészséges környezethez való jogára vonatkozó összetett nemzetközi jogi kereteknek.

1. A gyermekek környezetvédelemmel összefüggő anyagi jogi, alkotmányos jogosultságai

Mielőtt tehát a gyermekek környezettel kapcsolatos jogainak alkotmányos kereteit vizsgálánk, foglaljuk össze az I. fejezetben vizsgált nemzetközi gyermekjogi követelmények ide vonatkozó részeit!

a. A gyermekek emberi jogainak áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumai alapján

(az egészséges környezethez való jog) Az egészséghez való jog, a gyermekek jogai és a környezetvédelem összefüggéseit a vizsgált dokumentumok nagy mértékű összhangban tárgyalják. Alapvetően négyféle megközelítés jellemző ezen a területen. Az első, lényegében mindenhol előforduló elem az egészséghez való jogot tartalommal megtöltő egyes részjogosítványok, illetőleg állami kötelezettségek felsorolása. Ehhez kapcsolódik a környezetegészségügyi kutatás, illetőleg a környezetegészségügyi adatrendszerek megfelelő felépítése és gondozása. Több dokumentum is kitér a gyermekeket érintő környezetegészségügyi problémák rendszer szintű, integrált megoldására. Végül említés esik

a nemzetközi együttműködés elengedhetetlenségéről is, ami nélkül az egyes fejlődő országokban a gyermek rendkívül nehéz helyzetbe kerülhetnek.

A gyermekek egészséghez való jogát egyfelől tehát általános társadalomszervezési intézkedésekkel, az orvosi ellátás, egészségügyi gondozás, a betegségekkel szembeni tervszerű küzdelem révén kell biztosítani. Ehhez szorosan csatlakozik az állam feladata az egészséges környezet biztosítása, ami rendkívül sokoldalú intézkedéseket követel meg a vízvédelem és ivóvízvédelem, a levegőtisztaság védelem, illetőleg az épületen belüli megfelelő levegőminőség biztosítása, a hulladékok és más veszélyes anyagok távoltartása az emberi tartózkodásra szolgáló területektől, a zaj elleni védelem továbbá a természetvédelem. Speciálisan a gyermekegészségügy témaköre az olyan összefüggéseinek a kezelése, mint a mikroélőlények diverzitása, ami a gyermekek immunrendszerének egészségét biztosítja. A talaj és a termőföld védelme átvezet a gyermekegészségügy további területeihez, a rosszul tápláltság elleni harchoz, illetőleg a jó minőségű, tápláló élelmiszerek és ivóvíz szolgáltatásához.

A tárgyi, fizikai környezeten kívül a gyermekek megtanítása az egészséges életmódra szintén alapvető fontosságú, olyan témakörökben, mint az egészségkultúra, az egészséges életvitel, táplálkozás, a biztonságos, tartalmas és elégséges táplálék iránti igény kifejlesztése, a mozgás és általában a testkultúra szokásainak, értékeinek átadása, ideértve a környezet higiéniájára irányuló figyelmet is.

Természetesen a gyermekegészségügy területén is külön fejezetet érdemel a klímaváltozás és az, hogy emiatt a hőmérséklet emelkedésével új kórokozók vagy azok hordozói (vektor szervezetek) jelenhetnek meg. Elsősorban a klímaváltozással kapcsolatos jelenség, de figyelniük kell a fiatalok körében terjedő környezeti szorongásra, az emiatti depresszióra, a figyelem beszűkülésére és egyéb járulékos lélektani hatásokra is.

A felsorolt területeken a védekezés, ennek folytán pedig a gyermekek egészséghez fűződő jogainak biztosítása sem lehetséges magas minőségű környezetegészségügyi adatrendszer nélkül. Ide tartoznak olyan kutatási programok, mint az egyes életkori kohorszok longitudinális tanulmányozása, különösen pedig a terhes nők, csecsemők és gyermekek környezetegészségügyi állapotának és folyamatinak állandó, szisztematikus figyelemmel kísérése.

A gyermekek egészséghez való joga, illetőleg az egészséges környezethez való joga nem szorítható karanténba, nem oldható meg szektorális csőlátással. Ezek a jogok kizárólag az integráció révén, az emberi és állampolgári jogok összességébe ágyazva, rendszerszinten érvényesülhetnek, továbbá csak hosszabb távon van igazán értelmük. Ennek megfelelően a

gyermek környezetegészségügyi jogai helyet követelnek az államok a környezeti, egészségügyi és klíma terveikben, programjaikban, stratégiáikban. Elvárható, és erre nemzetközi jogi kötelezettségeink is vannak, hogy az ilyen tervek és a végrehajtásukra alkotott programok külön fejezetekben foglalkozzanak a gyerekekre vonatkozó hatásokkal.

Végül pedig a gyermekek környezetegészségügyi jogait az államok kötelesek a nemzetközi kapcsolatrendszerükben és megállapodásaikban is szem előtt tartani, hathatós lépéseket tenni, különösen avégett, hogy a határon áterjedő és a globális, gyermekeket érő környezeti hatások kezelhetők legyenek. Össze kell hangolni azokat az erőfeszítéseket is, amelyeket az államok az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye végrehajtása érdekében tesznek, a 2030-ra irányuló Fenntartható Fejlődés Célkitűzések elérése érdekében.

(a hátrányos megkülönböztetés tilalma) A vizsgált nemzetközi jogi dokumentumok általánosságban tiltják a gyermekek kizsákmányolásának bármely formáját, ami a környezeti igazságosság tükrében magában foglalja azokat az eseteket is, amikor gyermekek hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetük vagy egészen egyszerűen csak a lakóhelyük miatt a környezeti terheknek aránytalan mértékben ki vannak téve. Különösen tilos bármiféle megkülönböztetés és egyenlőtlenség a természeti és klíma katasztrófák során. A nemzetközi gyermekjogi dokumentumok ezeket a követelményeket pozitív formában is megfogalmazzák: egészséges, ellenálló, egyenlő és méltányos (equal and fair) társadalmat kell kialakítani, ahol minden gyermek jogait és emberi méltóságát egyformán el kell ismerni.

b. A nemzetközi követelményeknek megfelelő anyagi jogi gyermekjogi intézmények vizsgálata a magyar jogban

i. *(alkotmányos szabályok a környezet védelme körében és a jövő nemzedékek jogai)* a magyar Alaptörvény, hasonlóan a korábbi alkotmányainkhoz tartalmazza az egészséghez és az egészséges környezethez való jogokat⁷³. Ami ugyanakkor a témánk szempontjából sokkal relevánsabb, ennek nagyon erős generációk közötti igazságosság vonatkozásai vannak. Egyfelől a legfontosabb természeti erőforrások felhasználása során, másfelől a költségvetési feyelemmel kapcsolatban kell tekintettel lenni a következő generációkra.⁷⁴ Mindazonáltal

⁷³ Alaptörvény XX. és XXI. cikkei

⁷⁴ Alaptörvény P. cikk és 38. cikk

ezek a rendelkezések teljesen nyitva hagyják a jövő nemzedékek kifejezés kibontását, ami azt jelenti, hogy természetesen annak legtágabb értelmezése is helyt foghat. Ennek megfelelően jogot alapíthat a jövő nemzedékekre vonatkozó rendelkezésekre bárki, akiről feltételezhető, hogy a jövőben az ország területén fog élni, különösen pedig a gyermekkorúak.

ii. *(gyermekjogok az alkotmányban)* A magyar Alaptörvény általánosságban mondja ki, hogy külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékossgal élőket.⁷⁵ Ez a jogunkban, különösen a munkajogban történelmileg bevett pozitív diszkrimináció alkotmányos szintre emelése olyan társadalmi rétegekkel szemben, akik sajátos helyzetük révén a szokásos, egyenlő kezeléssel hátrányban lennének. Ezen felül, a nemzetközi gyermekvédelmi jognak megfelelően az Alaptörvény is kimondja, hogy a gyermekeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Ez a jog együtt jár a szülők párhuzamos kötelezettségeivel, amit a tanítással kapcsolatban külön is nevesít a szöveg⁷⁶. Természetesen ezekből az alkotmányos rendelkezésekből megfelelő családjogi, gyámjogi és egyéb közigazgatási jogi intézkedések is következnek. Általánosságban tiltja az Alaptörvény a gyermekmunkát, ami alól csak szigorúan értelmezendő (taxált) kivételeket engedhetnek meg alacsonyabb szintű jogszabályaink.⁷⁷

iii. *(részvételi jogok és a véleménynyilvánítás, illetőleg a gyülekezés és egyesülés szabadsága az alkotmányban)* A magyar Alaptörvény természetesen tartalmazza a klasszikus szabadságjogokat, a gyülekezési, egyesületi, véleménynyilvánítási szabadságokat, valamint a panaszjogot⁷⁸, azonban nem szól a közügyekben való részvétel általánosabb formáiról. Valamennyi szabadságjog alanya az Alaptörvényben a lehető legáltalánosabb, „bárki”, tehát a gyermekek is, amennyiben az ismert életkori, illetőleg belátási képességbeli feltételeknek megfelelnek.

iv. *(választójog)* A magyar Alaptörvény a választójogot egyértelműen a nagykorúsághoz köti, ami a polgári jogi kódex személyekkel foglalkozó fejezetére utal tovább, amit külön tárgyalunk.

⁷⁵ Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdés

⁷⁶ Alaptörvény XVI. cikk (1) és (3) bekezdések

⁷⁷ Alaptörvény XVIII. cikk (1) bekezdés

⁷⁸ Alaptörvény VIII., IX. és XXV. cikkei

A házasságkötés folytán nagykorúságot nyert, 16. életévüket betöltött állampolgárok szavazhatnak.⁷⁹

v. *(a megkülönböztetés tilalma)* A magyar Alaptörvény is természetesen kimondja a törvény előtti egyenlőség elvét és számos tényező alapján tiltja a hátrányos megkülönböztetést (míg a kedvezőt, ahogy fentebb láttuk, éppen a gyermekkorúak esetén nem). A tényezők között itt nem szerepel az életkor, bár a felsorolás végén szerepel az „egyéb helyzet” kifejezés, amibe szükség esetén beleérthető a fiatal életkor is.⁸⁰

vi. *(az állampolgári nevelés joga)* A magyar Alaptörvény erre a jogosultságra nem terjed ki közvetlenül, bár természetesen több helyen utal a nemzeti érzületek fontosságára és ápolására.⁸¹

vii. *(az állam gondoskodási kötelezettsége az emberi jogok védelme érdekében, különös tekintettel az egészséges környezethez való jogra)* Míg természetesen az alapjogok sérelme esetére egy sor intézmény áll az állampolgárok rendelkezésére, különösen pedig az Alkotmánybíróság és az Alapjogi Biztos (ombudsman), a magyar Alaptörvény alapvetően az állampolgári öngondoskodás és kinek-kinek a saját magáért vállalt felelősség alapján áll.⁸² Ugyanakkor éppen a jövő nemzedékek jogainak védelme terén az állam és a magánszemélyek jogai és kötelezettségei kifejezetten egyensúlyban állnak⁸³, amit az alábbi ábrával szemléltethetünk:

az állam	kötelezettségei	most
az egyének	jogai	a jövőben

⁷⁹ Nem mond ennek ellent a Nemzeti Választási Iroda autentikusnak tekinthető honlapja sem. <https://www.valasztas.hu/kinek-van-valasztajoga->

⁸⁰ Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdés

⁸¹ Elsősorban a bevezető rendelkezésekben, a Nemzeti Hitvallásban

⁸² Alaptörvény O. cikk

⁸³ A P. cikk és az Alaptörvény egyéb szakaszainak szemléleti eltérését jogtörténeti okokkal magyarázhatjuk, ugyanis az Alaptörvény P. cikkét két kiváló alkotmánybíró, Zlinszky János és Kilényi Géza szövegezték a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa irodájának a felkérésére, 2010-ben, az Alaptörvény szövegezésének idején.

Forrás: Fülöp Sándor, egyetemi előadás, NKE, Víz- és Környezetpolitika Tanszék

Az egészséges környezethez való jog érvényesítését szolgáló aktív állami kötelezettségvállalásról részleteiben a Környezetvédelmi törvénynek az állami környezetvédelmi tevékenységről, a környezetvédelem megalapozásáról és a környezetvédelmi igazgatásról szóló fejezetei⁸⁴ szólnak.

viii. *(a gyermekjogokat védő speciális intézmények)* Az Alapjogi Biztos (ombudsman) feladatkörei között kiemelten szerepel a gyermekek védelme. Az Alapvető Jogok Biztosának feladat- és hatáskörei leírásában a törvény legelső helyen említi a gyermekvédelmet.⁸⁵ Az ombudsmani hivatal szervezeti és működési szabályzata⁸⁶ külön Esélyegyelőségi és Gyermekjogi Főosztályról ír. Emellett speciálisan az állami gondoskodásra szoruló gyermekek számára a gyámságról és gyermekvédelemről szóló törvény⁸⁷ ún. gyermekjogi képviselők működését irányozza elő, akik egy-egy nagyobb területet lefedve fejtik ki a működésüket.⁸⁸

ix. *(hogyan határozza meg a magyar jog a jövő nemzedékeket és ez hogy viszonyul a gyerekkorúak fogalmához?)* Magyarország Alaptörvénye számos helyen megemlékezik a jövő nemzedékekkel szembeni kötelezettségeinkről. Kiemelendő ezek közül a P. cikk, ami a természeti erőforrások megőrzését, illetőleg a 38. cikk, ami a felelős költségvetési gazdálkodást írja elő a jövő nemzedékekre való tekintettel. A jövő nemzedékek pontos meghatározására azonban sem az Alaptörvény, sem más jogszabályunk nem vállalkozik. Ahogyan arra már korábban is utaltunk a gyermekek jogai, illetőleg a jövő nemzedékekkel kapcsolatosan kétség kívül fennálló kötelezettségeink között nagyon nehéz a fogalmi kapcsolódást megteremteni, nem véletlen, hogy sem a nemzetközi sem a nemzeti szintű tételes jogok nem vállalkoznak erre a feladatra.

⁸⁴ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény III., V. és VII. fejezetei

⁸⁵ 2011. évi CXI. törvény 1. § (2) bekezdés a. pontja

⁸⁶ 1/2012. (I. 6.) AJB utasítás

⁸⁷ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

⁸⁸ <https://www.ijsz.hu/gyermekjogi-kepviselok-elerhetosegei-2.html>

Hasonló megoldást (nem) választ több más jogszabályunk is, hogy csak néhányat említsünk, a klímagázokról szóló legújabb törvényünk⁸⁹, az építési törvény⁹⁰, a már említett köznevelési törvény, az egészségügyi törvény⁹¹, a természetvédelmi törvény⁹² és természetesen a környezetvédelmi törvény is.⁹³

2. A nemzetközi követelményeknek megfelelő eljárási jogi gyermekjogi intézmények vizsgálata

A részletes magyar jogi szabályokat a gyermeket illető közösségi részvételi jogosultságokat illetően - ahogyan arra a vonatkozó nemzetközi jog esetében is törekedtünk - az Aarhusi Egyezmény logikus rendjében tárgyaljuk. Itt is először az I. fejezetben vizsgált nemzetközi gyermekjogi dokumentumok rendelkezéseiből indulunk ki és azután térünk rá a hazai jog tárgyalására.

Jóllehet, ahogyan az I. részben utaltunk is rá, a vonatkozó nemzetközi gyermekjogot a magyar fél ratifikálta, illetőleg az más módon része a jogrendszerünknek, az igazán hatékony működéséhez szükség lenne ezeknek a jogelveknek, szemléletnek, megoldásoknak a szerves illeszkedése a részletes, tételes magyar jogba. Ezt akár részletes jogalkotással, annak hiányában a joggyakorlat alkotó továbbfejlesztésével lehet megoldani, a vonatkozó nemzetközi jog legfontosabb tételeiből kiindulva. Mindenképpen érdemes tehát összevetnünk a meglévő magyar gyermekvédelmi tételes jogot és a vizsgált, elemeire bontott nemzetközi jogot.

a. A gyermekek közérdekű környezeti információhoz való hozzáférésre

⁸⁹ 2024. évi LXXXVII. törvény a klímagázokról

⁹⁰ 2023. évi C. törvény

⁹¹ 1997. évi CLIV. törvény

⁹² 1996. évi LIII. törvény

⁹³ 1995. évi LIII. törvény

aa. A gyermekek környezeti információra irányuló jogainak áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumai alapján

(az információ tartalma és minősége) A nemzetközi gyermekjog előírja, hogy a gyermekek információkhoz jussanak többek között az éghajlati és környezeti károk okairól, hatásairól, tényleges és potenciális forrásairól, az alkalmazkodó válaszlépésekről, a vonatkozó éghajlati és környezetvédelmi jogszabályokról, szabályozásokról, az éghajlati és környezeti hatásvizsgálatok, szakpolitikák és tervek megállapításairól, valamint a fenntartható életmóddal kapcsolatos választási lehetőségekről. Tartalmazzák a gyermekek számára hozzáférhető anyagok az egészséges környezet hosszú távú, tartós megóvásához, az azt fenyegető veszélyek elhárításához, mérsékléséhez szükséges információt, segítsék őket hozzá, hogy megértsék a környezeti ártalmaknak a gyermekek jogaira gyakorolt lehetséges hatásait.

Előírják a nemzetközi jogi dokumentumok másfelől, hogy a gyermekek is pontos és megbízható környezeti információkhoz jussanak és rögzítik a környezet állapotára vonatkozó kormányzati beszámolók minőségi követelményeit, úgy mint azok integritása, átláthatósága, pontossága, teljessége, összevethetősége és következetessége.

(az információ formája, technológiája): Az információterjesztési módszereknek a gyermekek életkorának és képességeinek megfelelőnek kell lenniük és elő kell segíteniük az olyan akadályok leküzdését, mint az analfabetizmus, a fogyatékos, a nyelvi akadályok, a távolság, valamint az információs és kommunikációs technológiához való korlátozott hozzáférés terén fennálló egyenlőtlenségek. Elő kell mozdítani, hogy a tömegtájékoztatási eszközök a gyermekek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást és anyagokat terjesszenek. Ösztönözni kell a médiaszereplőket arra, hogy pontos információkat és anyagokat terjesszenek a környezetvédelemmel kapcsolatban, például olyan intézkedésekről, amelyeket a gyermekek és családjaik az éghajlatváltozással kapcsolatos katasztrófák kockázatainak kezelése érdekében tehetnek.

Ami az információ kérelemre történő (a hatóságok szempontjából passzív) szolgáltatását illeti, egyfelől ezt az információ kört igen tágan kell meghatározni, másfelől biztosítani kell, hogy a kérelmezők, természetesen a gyermekkorú kérelmezők is, a környezeti információkhoz megfelelő időben, kiszámítható és elfogadható (szükség esetén: méltányos) költségek mellett és olyan formában juthassanak hozzá, hogy az a közösségi részvétel céljainak megfeleljen.

Igen részletesen foglalkozik az Aarhusi Egyezmény a kivételekkel, amelyeket állami, hivatali érdekekből, illetőleg harmadik személyek érdekei miatt kell alkalmazni. Nagyon fontos, hogy a

kivételekhez alkivételek járulnak, amik tükrözik az aarhusi jogalkotók azon szándékát, hogy az egyéb hivatali-gazdasági érdekekkel szemben a környezeti demokrácia érdekei érvényesülni tudjanak.

Ami a hatóságok saját elhatározásából, feladataik teljesítése részeként szolgáltatott környezeti információt illeti, a gyermekek vonatkozásában fontos, hogy azok nyelvezetét lehetőleg gyermekekkel együtt alakítsák ki és csak akkor véglegesítették, amikor ők is úgy nyilatkoztak, hogy számukra teljesen érthető a szöveg. Célszerű sok képet és konkrét gyakorlati példát használni az ilyen tájékoztató anyagok, brossúrák összeállításakor. Fontos kitétel, hogy a tájékoztatás során a gyermekkorúak által már rutinszerűen használt internetes technikákat is felhasználják.

Az aktív információszolgáltatás fontos eszközei a nemzetközi szervezetek, egyezmények titkárságai és az EU különböző szervei által tárolt környezeti adatok, amiket az egyes országok szolgáltatnak, de nyilvános regiszterben bárki számára hozzáférhetők.

ab. A gyermekek közérdekű környezeti információhoz való hozzáférése a magyar jog alapján

Környezeti információ iránti igény felmerülhet egy közigazgatási eljárásban, de önállóan is. Előbbi körben, a környezet védelme szempontjából lényeges projektek, tevékenységek engedélyezésére, felügyeletére stb. vonatkozó különböző közigazgatási eljárásokat a közigazgatási eljárásjogi törvény (Ákr.) szabályozza. Eszerint a természetes személy ügyfélnek akkor van eljárási képessége, ha a polgári jog szabályai szerint cselekvőképességgel rendelkezik. Ezt az általános cselekvőképesség fogalmát a következő pontban, részvétellel kapcsolatban vizsgáljuk majd. Jogszabályban meghatározott esetben azonban a korlátozott cselekvőképességgel rendelkező személyt is megilleti az eljárási képesség. Az eljáró hatóság hivatalból vizsgálja az eljárási képesség meglétét, és ha annak hiányát állapítja meg, úgy az ügyfél helyett törvényes képviselőjét vonja be az eljárásba, illetve ügygondnok kirendelését kéri.

Ugyanakkor az információszabadságról szóló törvény⁹⁴ (Infotv.) hatálya minden természetes személyre kiterjed, illetőleg az érintett eljárásjogi pozíciójában is bármely meghatározott, személyes adat alapján azonosított vagy - közvetlenül vagy közvetve - azonosítható természetes személy is szerepelhet,⁹⁵ és ez lényeges különbség a kétféle eljárás között.

⁹⁴ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

⁹⁵ Infotv. 2. § (1) bekezdés, illetőleg 3. § 1. pont

A közérdekű adatok nyilvánosságára vonatkozó alapvető rendelkezés a közigazgatási eljárásjogtól eltérően jelöli meg az adatvédelmi eljárások alanyát, a „bárki” kifejezéssel is élve. Az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szervnek vagy személynek (a továbbiakban együtt: közfeladatot ellátó szerv) lehetővé kell tennie, hogy a kezelésében lévő közérdekű adatot és közérdekből nyilvános adatot - az Infotv.-ben meghatározott kivételekkel - erre irányuló igény alapján bárki megismerhesse. Illetőleg: a közérdekű adat megismerése iránt szóban, írásban vagy elektronikus úton bárki igényt nyújthat be. A közérdekből nyilvános adatok megismerésére a közérdekű adatok megismerésére vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni⁹⁶

Az igénylő a közérdekű adat megismerésére vonatkozó igény elutasítása vagy a teljesítésre nyitva álló, vagy az adatkezelő által a 29. § (2) bekezdése szerint meghosszabbított határidő eredménytelen eltelte esetén, valamint - ha a költségtérítést nem fizette meg - a másolat készítéséért megállapított költségtérítés összegének felülvizsgálata érdekében bírósághoz fordulhat.⁹⁷ A bírósági eljárásban a Polgári Perrendtartás szabályai érvényesülnek, ami viszont már ismét a Ptk. cselekvőképesség fogalmához nyúl vissza, hasonlóan az Ákr.-hez, tehát itt az Egyezmény értelmében gyermekkorúak önálló részvételi lehetősége korlátozott lehet.

Ezzel kifejezetten szembeállítható az Adatvédelmi Hatóság előtt tehető bejelentés eljárása. Itt ugyanis bárki vizsgálatot kezdeményezhet arra hivatkozással, hogy személyes adatok kezelésével, illetve a közérdekű adatok vagy a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez fűződő jogok gyakorlásával kapcsolatban jogsérelem következett be, vagy annak közvetlen veszélye fennáll. Külön kihangsúlyozza a jogalkotó, hogy ebben a vonatkozásban a Hatóság vizsgálata nem minősül közigazgatási hatósági eljárásnak, arra a közigazgatási hatósági eljárás általános szabályairól szóló törvényt nem kell alkalmazni⁹⁸

ac. Összevetés

A magyar jogban a közérdekű információk hozzáférhetőségére vonatkozó szabályok kielégítő részletességűek és megfelelő garanciával alátámasztottak - ezek a szabályok természetesen a gyermekek számára is irányadók, bár kétséges, hogy önállóan el tudnának-e járni adatvédelmi ügyekben (a közigazgatási és polgári eljárásjogi aspektusokban

⁹⁶ Infotv. 26. § (1) bekezdés, illetőleg 28. § (1) bekezdés

⁹⁷ Infotv. 31. § (1)

⁹⁸ Infotv. 52. § (1) és (2) bekezdés

bizonyosan nem, az alkotmányjogi részekben, ahol explicit kizárják az előzőeket, nagyobb eséllyel.

Kevesebb hangsúly esik ugyanakkor a környezeti információ minőségére, arról nem is szólva, hogy nincs kötelező szabály arra nézve, hogy a számukra fontos információt a gyermekkorúak számára érthető és vonzó módon fogalmazzák meg, illetőleg olyan internetes médiumok segítségével tegyék hozzáférhetővé, amelyben ez a korosztály otthonosan érzi magát. Nagyon fontos hiányosság, hogy nincs olyan magyar szabály, amely a tömegtájékoztatási eszközöket - a létező tilalmak, például reklámkorlátozás mellett - pozitívan arra köteleznél, hogy a gyermekek számára kulturálisan hasznos, értékes tartalmakat közöljenek. Hasznos lenne az is, bár ez inkább joggyakorlati, szervezeti kultúrára vonatkozó kérdés, ha a gyermekek számára szánt információt gyermekek bevonásával készítenék elő.

b. A gyermekek részvétele a közügyek intézésében, eldöntésében, szólásszabadság, jogorvoslathoz való jogaik

ba. A részvételi jogok áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumai alapján

A nemzetközi gyermekjog specialitása, hogy pusztán az életkoruk alapján járónál több részvételi jogot írnak elő a gyermekkorúak részére, amennyiben az *ítélőképességük* birtokában vannak, illetőleg *érettségi* fokukra figyelemmel ez elfogadható a hatóságok számára. Tovább árnyalja a képet, hogy csoportban az egyes gyermek résztvevők érettségének, tájékozottságának, tapasztalatainak változatossága kiegyenlíti egymást és így egy gyermek csoport már akár komoly véleménynyilvánító ágens lehet egy környezetvédelemmel kapcsolatos közügyben. Ennek megfelelően az egyes országoknak segíteniük a gyermekszövetségek és a gyermekek által vezetett szervezetek vagy csoportok bevonását a környezetvédelmi döntéshozatali folyamatokba. Sajátos részvételi forma, amikor valamilyen állandó vagy ad hoc állami döntéshozatali fórum pl. egy Ifjúsági Platform gyermekkorú tagokat is meghív a soraiba.

A részvétel hatékonyságát szolgáló egyes eljárási lépéseket is a gyermekek sajátosságaihoz kell igazítani. A meginduló eljárásokról a lehetséges résztvevőket, tehát azokat, akiket az adott ügy a hatóság saját legjobb megítélése, tapasztalatai alapján érinthet, egyes esetekben tehát

a gyermekkorúakat is a számukra megfelelő időben és formában kell értesíteni. Egyfelől fontos, hogy az érintettek részvétele a lehető legkorábban megkezdődhessen, amikor az ügyben a legfontosabb kérdések még tényleg nyitottak, az álláspontok még nem merevedtek be. Másfelől viszont az eljárás legkorábbi szakaszaiban még nem áll rendelkezésre az ügy megítéléséhez szükséges összes adat, információ, tehát az eljárás során a résztvevők folyamatos tájékoztatása, újból és újból történő megkeresése is szükséges.

A döntés indokolásában részletesen ki kell hogy térjenek arra, hogy a közösségi észrevételek közül mit fogadtak el és mit nem, illetőleg, hogy milyen indokok alapján. A gyermekeket érintő kormányzati tevékenységek hatékonysága és igazságossága szempontjából meghatározó, hogy mennyire tudják beépíteni a gyermekek véleményét, mégpedig minden érintett gyermek véleményét a döntéshozatali és végrehajtási eljárásaikba. A gyermekeket ugyanis mind időtartamát, mind intenzitását illetően aránytalanul éri a környezetben beálló minden változás, különösen pedig az éghajlatváltozás hatásai, így nem csak a kutatásban, hanem a döntéshozatalban és a döntések gyakorlati végrehajtásában is jelentős szerepet kell, hogy kapjanak.

bb. A gyermekek részvétele közügyek intézésében, eldöntésében, szólásszabadság, jogorvoslathoz való jog a magyar jog szerint

(*cselekvőképesség*) A gyermekkorúak személyállapotát a Polgári törvénykönyv (Ptk.)⁹⁹ szabályozza. Eszerint kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú ugyanakkor a házasságkötéssel nagykorúvá válik. Az jogértelmezés kérdése, hogy ez mennyiben terjedhet ki más jogágak területére vagy csak a polgári jogi jogviszonyokra, álláspontunk szerint azonban a Ptk. ilyen szempontból központi szerepet tölt be és a rendelkezése az egész jogrendszerre nézve irányadó. Ha valaki, 16. életévét betöltve a gyámhatóság megítélése szerint elég érett ahhoz, hogy házasságot kössön, akkor a közügyekben való önálló részvételének teljes jogát is el kell ismernünk, hiszen egy családfenntartónak a gyakorlati életben is sokféle ügyet kell tudni intézni, nem folyamodhat a szülei vagy más törvényes képviselői segítségéért. A házasságkötéssel megszerzett nagykorúságot ráadásul a házasság utólagos megszűnése nem érinti.¹⁰⁰

A 14. és 18. életév között a korlátozott cselekvőképesség szabályai az irányadók. A korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez - ha a Ptk. eltérően

⁹⁹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

¹⁰⁰ Ptk. 2:10. § (1) és (3) bekezdései

nem rendelkezik - törvényes képviselőjének hozzájárulása szükséges. Ugyanakkor a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselőjének közreműködése nélkül

- a) tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja;
- b) megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket;
- c) rendelkezhet munkával szerzett jövedelmével, annak erejéig kötelezettséget vállalhat;
- d) köthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez; és
- e) ajándékozhat a szokásos mértékben.¹⁰¹

Cselekvőképtelen az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be. Az ő jognyilatkozata általában semmis, nevében a törvényes képviselője jár el. A cselekvőképtelenség miatt nem semmis a cselekvőképtelen kiskorú által kötött és teljesített csekély jelentőségű szerződés, amelynek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő, és különösebb megfontolást nem igényel.¹⁰²

Álláspontunk szerint ugyanakkor, a korlátozott cselekvőképesség és a cselekvőképtelenség általános polgári jogi szabályait az Egyezmény speciális szabályai felülírhatják és a ügyekben való részvétel az eljáró hatóságok fentebb részletezett mérlegelési jogával kiegészítve ennél szélesebb körű lehet.

(*szólásszabadság*) A Gyámügyi törvény (Gytv.)¹⁰³ szerint a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, illetőleg véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék. Ez a jog az eljárás és a döntéshozatal során nem csak egy okirati bizonyíték vagy tanúvallomás erejével ér fel, hanem az anyagi jogaiban érintett ügyfél nyilatkozatának számít, hiszen a törvény szomszédos rendelkezései alapján a gyermeknek joga van ahhoz is, hogy az őt érintő ügyekben az e törvényben meghatározott fórumoknál panasszal éljen, illetőleg ahhoz, hogy alapvető jogai megsértése esetén bíróságnál és törvényben meghatározott más szerveknél eljárást kezdeményezzen.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ptk. 2:12. § (1) és (2) bekezdései

¹⁰² Ptk. 2:14. §

¹⁰³ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

¹⁰⁴ Gytv. 8. § (1)-(3) bekezdései

A gyermek részvétele az eljárásban a gyámügyi eljárásokban természetes és elengedhetetlen, azonban felmerülhet olyan jogértelmezés is, amely túlmutat a családjogi eljárásokon. A Magyarországon kihirdetett és ezért kötelező érvényű Egyezmény általánosabb megfogalmazása miatt ez a részvételi jogosultság bizonyos feltételek mellett kiterjeszthető a környezetvédelmi kérdéseket érintő eljárásokra is, azzal, hogy az ítélőképesség megítélésének követelménye miatt már a vélemény figyelembe vehetősége önmagában kérdéses lehet. Ugyancsak felmerülhet a családjogi ügyeken kívül a törvényes képviselő vagy más képviselő részvételének szükségessége, azonban ez a nemzetközi jogi háttér helyes értelmezésével nem járhat a gyermekkorú egyébként megengedhető és elfogadható részvételi jogainak a kizárásával vagy jelentős korlátozásával. A szülők vagy más törvényes képviselők képviseleti joga az ilyen esetekben álláspontunk szerint inkább egyfajta biztonsági szelepet tölt be: gondoskodik arról, hogy a kiskorút a nyilatkozatai, részvételi jogainak gyakorlása miatt ne érhesse jogtalan támadás, hátrány.

bc. Összevetés

A Gytv. progresszív (de korlátozott tárgyi hatályú) megfogalmazását kivéve hiányzik a magyar jogból a gyermekek részvételi jogainak biztosítása a belátási képességük és életkoruk egyedi mérlegelése alapján. Álláspontunk szerint hatékonyabb lenne, ha ezt a rendelkezést a nagyobb eljárásjogi kódexekben vagy legalábbis az irányadó gyakorlatot megfogalmazó állásfoglalásokban is rögzítenék. Szintén nem találtuk megfelelőjét a nemzetközi gyermekjog egyik kulcsmozzanatának, a gyermekszerveződések eljárásjogi helyzete kivételes kezelésének. Ugyancsak fontos lenne az őket érintő ügyekben az ügyek elindulásáról (előkészítéséről) a gyermekkorúak célzott értesítése, illetőleg (és ez nem csak a gyermekjogban hiányzik) az eljárás fontosabb állomásairól történő külön információ biztosítása.

c. A gyermekek környezeti ügyekben biztosítandó jogorvoslati jogai

ca. A jogorvoslati jogok áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumai alapján

A fenti pontokban felsorolt anyagi és eljárásjogi jogosultságok a gyermekek esetében természetesen alapvető akadályokba ütköznek a cselekvőképesség megszerzésében, ami tehát korlátozza a környezeti vonatkozású jogaik érvényesítésének lehetőségeit. A vizsgált nemzetközi gyermekjogi dokumentumok szerint az államoknak ezzel együtt valamilyen formában biztosítaniuk kell a gyermekek számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjait, beleértve a gyermekbarát, nemi szempontokat és a fogyatékosokat is figyelembe vevő panaszmechanizmusokat, hogy a környezeti ártalmakkal kapcsolatos jogaik megsértése esetén hatékony bírói, kvázi bírói és nem bírói mechanizmusokhoz - beleértve a gyermekközpontú nemzeti emberi jogi intézményeket is - hozzáférhessenek. Ez a követelmény egyértelműen magában foglalja az akadályok elhárítását a gyermekek előtt, hogy maguk kezdeményezzenek eljárásokat, a perindítási szabályok módosítását és a nemzeti emberi jogi intézmények felhatalmazását arra, hogy fogadják a gyermekek panaszait.

Ahogy a részvételi jogoknál láttuk, a kollektív panaszok, például a csoportos keresetek és a közérdekű peres eljárások részben megoldást jelenthetnek a gyermekek cselekvőképességének egyéni hiányaival szemben. Egyes dokumentumok azonban ennél is tovább mennek, a gyermekek jogainak környezeti ártalmak miatti megsértésével kapcsolatos elévülési határidők meghosszabbítását helyezik kilátásba, nyilvánvalóan arra tekintettel, hogy ők később kerülnek csak olyan helyzetbe, hogy a jogaikat érvényesíthessék. Ezen túlmenően, a határokon átnyúló hatások, az okozati összefüggések és a kumulatív hatások miatti környezeti károkkal kapcsolatos ügyek összetettsége hatékony, ingyenes jogi képviselet biztosítását teszi szükségessé. Egyes esetekben a gyermek felperesekre háruló megterhelő bizonyítási teher áthelyezésének lehetőségeit is meg kell vizsgálni, lehetővé kell tenni.

A jogorvoslati jog nem „mindent vagy semmit” elrendezésű, léteznek különböző fokozatok, tehát például, amennyiben egy ország nem lát lehetőséget a gyermekkorúak cselekvőképességének érdemi, bár adott esetben nyilvánvalóan feltételekhez kötött kiterjesztésére, akkor is lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy meghallgassák őket az őket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban. Ez álláspontunk szerint megnyilvánulhat pl. beavatkozó (amicus curiae) pozíció engedélyezésében is a bíróságok részéről.

Végül, természetesen a gyermekek részvételével zajló jogorvoslati eljárásokra is vonatkozik a jogorvoslat minőségét meghatározó négy követelmény: az időszerűség, a megfizethetőség, az egyenlőség és a méltányosság.

cb. Harmadik pillér: jogorvoslati jog a magyar jog szerint

A közérdekű információkra vonatkozó kérelmek nem megfelelő kezelésére, ahogyan fentebb láthattuk, megfelelően hozzáférhető, ügyfélbarát jogorvoslati rendszert épített fel a jogalkotó, amely a jogszabály tágabb megfogalmazása miatt, legalábbis az Adatvédelmi Hivatal előtt biztosan használható gyermekkorúak által is. Ezen túlmenően azonban kifejezetten gyermekekre szabott panaszmechanizmus, amellyel kormányzati szerveket vagy magánszemélyeket felelősségre lehet vonni olyan egyedi vagy általános intézkedések miatt, amik sértik a gyermekek jogait, a magyar jogban nem léteznek. Természetesen a gyermekek, mivel jogalanyiségük kétségtelenül megállapítható, azokban az ügyekben, ahol a jogait, jogos érdekeiket sértik, felléphetnek, azonban csak törvényes képviselőjük útján. Nem mellesleg a polgári jogi igényérvényesítés olyan mértékben bonyolulttá, és tegyük hozzá, sokak számára megfizethetetlenül költségessé vált az utóbbi években, hogy ezeknek az eljárásoknak a realitása csökkent.

Ennek a megállapításnak az árnyalására azért annyit mindenképpen el lehet mondani, hogy az teljes mértékben csak a közigazgatási és bírósági eljárásokra igaz, a nem kormányzati állami szervekre nem. Ennek megfelelően az ügyészség nem büntető ügyszakos szervezeti egységei előtt, valamint az alapjogi biztos hivatala előtt panasszal lehet élni. Ugyanakkor ezeknek a panaszoknak az intézése az adott szerv, különösen az ügyészség diszkrecionális jogpolitikai döntési körébe esik, ami adott esetben esetlegessé teheti a jogorvoslat elérését.

(gyermekjogi képviselők) Ki kell térni azokra a gyermekekre, akik hátrányos helyzetük miatt gyermekvédelmi gondoskodásban részesülnek.¹⁰⁵ A regionális rendszerben működő gyermekjogi képviselő ellátja a gyermekvédelmi törvényben meghatározott jogaik védelmét és komoly gyámhatósági jogkörökkel tud fellépni, amennyiben a gyermekjogok sérülnek. Ezek a jogkörök azonban nem terjednek ki a gyermekjogokon kívüli, így például környezeti jogok sérelmére vonatkozó eljárásokra.

cc. Összevetés

Álláspontunk szerint az ombudsmani intézmény alkalmas a gyermekkorúak speciális jogorvoslati igényeinek megfelelően rugalmas, hatékony kezelésére, ezt a feltételt tehát a magyar jog teljesíti. A csoportos kereseteknek ugyan elvileg meg van a polgári eljárásjogi háttere, azonban az ezekben való részvétel feltételei ugyanazok, mint az egyedi keresetek vonatkozásában, tehát ezt a segítséget a gyermekkorúak Magyarországon kevésbé tudják

¹⁰⁵ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 15. § (4) bekezdés

igénybe venni. Az eljárási határidők vonatkozásában nyilvánvalóan a gyermekkorúak esetén - ha a részvételi joguk egyébként biztosítva lenne - az igazolási kérelmek megfelelő kíségetést jelenthetnének, és hasonló a helyzet a bizonyítási teher áthárításának meglévő eljárásjogi lehetősége tekintetében az egyébként hatalmi helyzetben levő alperesekre. Ugyanígy nem lennének elvi akadályok a gyermekkorúak bíróságot segítő beadványainak befogadása előtt sem.

A bírósági eljárások négy kiemelt minőségi követelménye közül azonban - nem csak gyermekkorúak speciális eseteiben, hanem általánosságban is - lényegében mindegyikben súlyos hiányosságok tapasztalhatók. A hazai bírósági eljárások, különösen pedig a környezet védelmével kapcsolatos, alapvetően szakértői jellegű ügyekben, a legtöbb reménybeli felperes számára megfizethetetlenül költségesek és bonyolultak. Azt tapasztaljuk, hogy a környezetvédelmi ügyekben nagyon sokszor súlyosan sérül a fegyveregyenlőség elve, elegendő ha csak a környezeti hatásvizsgálati ügyeket említjük, ahol az eljárás alapját képező hatástanulmányt eleve a beruházó írja, íratja, a hatóságok pedig nagyon nagy mértékben támaszkodnak a kérelmezői oldal szakmai és anyagi hátterére, így például nem egyszer velük íratják meg az eljárás egyéb résztvevőinek (önkormányzatok, helyi közösségek, civil szervezetek stb.) a beadványaira adandó választ és azt változatlan formában beemelik a határozataikba. Az eljárások időszerűségével kapcsolatban is rengeteg jogos panasz merül fel.

d. A gyermekek környezeti ügyekben biztosítandó részvételre képesítése

da. A részvételre képesítésre vonatkozó rendelkezések áttekintése az I. fejezet nemzetközi jogi dokumentumaiban

A nemzetközi gyermekjog kiemeli a környezeti oktatást-nevelést és a környezettudatosság növelését a nyilvánosság körében, különösen pedig a közösségi részvétel pilléreivel kapcsolatos ismereteket a környezeti információhoz való hozzájutás, a környezeti döntéshozatalban való részvétel és az igazságszolgáltatás igénybevétele tekintetében. Biztosítani kell azt, hogy minden tanuló megszerzi a fenntartható fejlesztés előmozdításához szükséges tudást és készségeket, többek között azáltal, hogy oktatásban részesül a fenntartható fejlődésről és a fenntartható életmódról, az emberi jogokról, a nemek egyenlőségéről, a békés és erőszakmentes kultúra jelentőségéről, a globális polgárságról, a

kulturális sokszínűség megbecsüléséről és a kultúrának a fenntartható fejlődéshez történő hozzájárulásáról.

Mindez nem terjedhet ki pusztán a gyermekek passzív befogadói szerepére, konkrét konzultációk segítségével kell a tudásukat megerősíteni. Javítani kell a gyermekek között annak a tudatosságát, hogy mit jelent számukra az éghajlatváltozás, egyebek között a statisztikai adatok lebontásával számukra releváns léptékekre, hatástanulmányok készítésével. Ezeknek a programoknak részei kell legyenek olyan konzultatív és beszámolás mechanizmusok, amelyek a gyermekjogokat helyezik a középpontjukba.

A részvételre képesítés kétoldalú követelmény rendszer. A gyermekek közösségi részvételével kapcsolatos speciális ismeretekkel a rendőrségnek, és más érdekelt feleknek, köztük a tanároknak is rendelkezniük kell. Képzésben kell részesülniük a gyermekek polgári és politikai jogairól, beleértve a gyermekek biztonságát biztosító intézkedéseket is.

A részvételre képesítés rendszerében az intézményi segítség körében gondoskodni kell a környezetvédelem célját elősegítő szövetségek, szervezetek és csoportok megfelelő elismeréséről és támogatásáról, és azt is biztosítani kell, hogy a nemzeti jogrendszerek összhangban legyenek ezen kötelezettséggel a gyermekek körében is, azaz, egyebek közt el kell ismerni a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát, azaz az aarhusi rendszerben a civil szervezetek állandó vagy ad hoc alakításának, működtetésének a jogát. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy és a közérkölc, vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

Végül pedig a részvételre képesítés fontos eleme az, hogy kizárhatók legyenek az olyan esetek, amikor közösségi részvétellel összefüggésben a jogukat gyakorló személyeket emiatt megbüntetik, üldözik vagy bármilyen más módon nem zaklatják a részvételük miatt, illetve bárkit megkülönböztetnek a részvételi jogosultságaikban állampolgárságra, nemzetiségre vagy honosságra való tekintettel. Az államok tehát kötelezően tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az 1. pontban meghatározott anyagi és a 2. pontban meghatározott eljárási (részvételi) jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképzetlensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.

Speciális részvételre képesítési témakör a gyermekek körében az, amikor valaki önmagától nem is akarna részt venni egy adott ügyben, csak valamilyen szülői, családi, pedagógusi stb. nyomásnak engedelmessé válik. Ez nyilvánvalóan egy sajátos, de igen veszélyes, káros esete a részvételi joggal való visszaélésnek. Az ügydöntő szerveknek, akik előtt a közösségi részvétel folyik, a gyermekkorú résztvevők esetében éberrel figyelniük kell arra, hogy őket valamilyen manipuláció éri-e, illetőleg valóban ki tudják fejezni a saját véleményüket a maguk sajátos, csak rájuk jellemző szemszögből.

db. Részvételre képesítés a magyar jog szerint

(állampolgári ismeretek oktatása) A Nemzeti alaptanterv (Nat.)¹⁰⁶ meghatározza az oktatás fejlesztési területeit, a nevelési célokat. Az állampolgárságra, demokráciára nevelés fejezetben a Nat. úgy fogalmaz, hogy a demokratikus jogállam, a jog uralmára épülő közélet működésének alapja az állampolgári részvétel, amely erősíti a nemzeti öntudatot és kohéziót, összhangot teremt az egyéni célok és a közjó között. Ezt a cselekvő állampolgári magatartást a törvénytisztelet, az együttélés szabályainak betartása, az emberi méltóság és az emberi jogok tisztelete, az erőszakmentesség, a méltányosság jellemzi. Az iskola megteremti annak lehetőségét, hogy a tanulók megismerjék a főbb állampolgári jogokat és kötelezettségeket. A részvétel a közügyekben megkívánja a kreatív, önálló mérlegelő gondolkodás, az elemzőképesség és a vitakultúra fejlesztését. A felelősség, az önálló cselekvés, a megbízhatóság, a kölcsönös elfogadás elsajátítását hatékonyan támogatják a tanulók tevékeny részvételére építő tanítás- és tanulásszervezési eljárások.¹⁰⁷

(gyülekezési szabadság és egyesülési szabadság 18 év alattiak számára) Nincs olyan tételesjogi rendelkezés, amely a gyülekezési jog gyakorlását életkori korláthoz kötné, vagyis - mivel alapvető jogok alanyai lehetnek - főszabályként elvileg a gyermekek is gyakorolhatják gyülekezési jogukat. Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatni, hogy a gyermek (aki tizenhét éves életévét nem töltötte be, és másképp sem vált nagykorúvá) a Gytv. hatálya alá tartozó rendezvényen kizárólag tudatos, és szabad elhatározásból fakadó döntése nyomán vehet részt (vö. a „nemrészvétel” joga, amit a GC12 részletez).

¹⁰⁶ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

¹⁰⁷ I.1.1. Fejlesztési területek - nevelési célok

A szakirodalom szerint a gyermek joggyakorlásának az Alaptörvény XVI. cikkén alapuló korlátozásakor - megegyezően az Alkotmány 67. §-án alapulóval - az alábbiakat figyelembe kell venni:

a) A szabadságjogokat és gyakorlásukat nem általában, hanem kizárólag abban a vonatkozásában lehet korlátozni, amelyet a gyermek védelme, illetve mások jogainak védelme szükségessé tesz.

b) Az alapvető jog korlátozása a szükségesség-arányosság követelményének megfelelően, a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban kifejtettek szerint történhet (ABH 1992, 167, 171.), vagyis ahhoz a gyermek védelme érdekében sem elég a testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődés elvont veszélyeztetése [21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 81.]. Ilyen esetekben azt kell bizonyítani, hogy valamely tevékenységet azért korlátoz vagy tilt a jog, mert az az érintett korosztályra konkrét veszéllyel jár; e konkrét veszély nagysága dönti el a jogkorlátozás arányosságát is.

c) Mindazon esetekben pedig, ahol az állam a túlzott kockázatvállalást hátrítja el beavatkozásával, a kockázat nagyságának minősítésénél mérlegelni kell azt a pozitív, nevelő hatást is, amelyet a vitában való részvétel a személyiségre gyakorolhat, hiszen a nézetek vállalása és ütköztetése a demokrácia része. A 21/1996. (V. 17.) AB határozatban az AB - összhangban a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban foglaltakkal (ABH 1992, 167, 171.) - rámutatott arra, hogy konkrét körülményektől függ tehát, hogy „vitás” kérdésekben mennyire korlátozható a gyermek tájékozódási szabadsága és véleménynyilvánítása (ABH 1996, 74, 81.). A vizsgált szakirodalmi forrás egyértelműen amellet van, hogy a gyermeknek lehetővé kell tenni a részvételt még a kérdéses esetekben is, mivel meg kell tanulnia a negatív megnyilvánulásokról saját véleményét formálni, vitázni, meggyőződését vállalni akár a többséggel szemben stb. A szerző szerint nincs tehát alkotmányos indoka a gyermek gyülekezési joga általános korlátozásának. Ki kell emelni, hogy a gyermek is kizárólag személyesen gyakorolhatja a gyülekezési jogát, vagyis nevében szülője (törvényes képviselője) azt nem gyakorolhatja - álláspontunk szerint is ez a megközelítés áll a leginkább összhangban a vizsgált nemzetközi gyermekjogi dokumentumok intenciójával. Kérdés azonban, hogy mikor érett a gyermek arra, hogy maga döntsön az adott alapjog gyakorlásáról; továbbá hogy milyen esetekben lehet szükséges a szülői beleegyezés a gyülekezéssel járó kockázat nagysága és jellege miatt, és mely esetekben ítéli ezt a kockázatot olyan mértékűnek a jog, hogy teljesen elvonja a döntést a gyermek és szülője rendelkezési köréből, mindez akár esetről-esetre változhat. Ehelyütt indokolt azonban rámutatni, hogy az összejevetelen a

szüleikkel megjelenő kisgyermekes esetében sokszor a szülők (törvényes képviselő) a gyermek jelenlétével csak többlet nyomatékot kíván adni a rendezvénynek, vagyis nem közös alapjoggyakorlásról, vagy éppen a gyermek nevében gyakorolt alapjogról, hanem a kisgyermek kvázi-eltárgyasításáról van szó.

Végül, gyakorlati szempontból (éppen az alapjogi biztos gyakorlati tapasztalataiból kiindulva) a szerző megállapítja, hogy az adott rendezvény megfelelő lebonyolításáért felelős rendőri szervekre nem terhelhető az a feladat, hogy a helyszínen mérlegeljék, milyen hatást gyakorol a gyermek személyiségfejlődésére, és jelent-e olyan mértékű kockázatot, amely a gyermek részvételét kizárná. Az a körülmény, hogy az adott gyermek a Gytv. hatálya alá tartozó rendezvényen szabad elhatározásából (vagy éppen a szülő hozzájárulásával) vesz-e részt, ismeri-e a gyülekezési jog ide vonatkozó rendelkezéseinek a lényegét, meghatározó lehet, de természetesen ennek megismerésére akkor és ott nincs lehetőség. E tekintetben is irányadók a 30/1992. (V. 26.) AB hat.-ban a véleménypluralitás szükségességének legalapvetőbb szabályai, vagyis az, hogy tudatos döntés áll-e a részvétel háttérében, a helyszínen - különösen pedig a rendőrség által - nem vizsgálható. Ehhez ugyanis egyfelől fel kellene tárnunk, hogy a rendezvény résztvevői közül ki tekinthető gyermeknek, másfelől a gyermekek között érettségük alapján további differenciálás lenne szükséges. Mindezt azonban a gyülekezési jog sérelme nélkül meglehetősen nehéz, vagy inkább lehetetlen lenne megvalósítani. A rendőrségnek viszont - és ez nem a gyülekezési jog gyakorlásával, hanem általában a tömegkezeléssel szemben támasztott törvényi előírások miatt - különös körültekintéssel kell eljárnia minden olyan esetben, amikor a tömegben akár csak valószínűsíthetően gyermekek lehetnek. Mindazonáltal figyelemmel a közterületi rendezvények kockázatos voltára - éppen a későbbi esetleges jogviták megelőzése érdekében - az egyes rendezvények szervezői számára mindenképpen javasolható, hogy gyermekkorúak részvétele esetén a szülői hozzájárulást megkívánják.¹⁰⁸

dc. Összevetés

A gyermekkorúak részvételre képesítésének a környezeti ügyekben figyelemfelhívással (awareness raising), a megfelelő háttérismeretek biztosításával kapcsolatos követelményeket

¹⁰⁸ Hajas Barnabás A gyülekezési jog egyes aktuális elméleti és gyakorlati kérdései; (2012) doktori értekezés, Pécsi Egyetem <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hajas-barnabas/hajas-barnabas-muhelyvita-ertekezes.pdf>

a magyar oktatási rendszer - legalábbis a jogszabályi követelmények szintjén - maradéktalanul teljesíti. Az ismeretátadás hatékonyságát biztosító interakciókra az iskolai nevelés keretein belül a lehetőség megvan.

Nem látjuk ugyanakkor a másik oldal, a közösségi részvételt megengedő, szervező hatóságok berkein belül a részvételre képesítés feltételrendszerét. Ez általánosságban is vonatkozik a környezeti ügyekben való közösségi részvétel nem egyszerű eljárásjogi kérdéseire, de különösen a gyermekkorúak részvételére az ilyen ügyekben.

A gyülekezési szabadság oldaláról az ombudsmani hivatal volt szakértője tollából egy meggyőző tanulmányt tudunk segítségül hívni, ami alapján úgy látjuk, hogy az alkotmánybírószági gyakorlattal kiegészítve a gyermekjogok ezen a területen kiegyensúlyozottan biztosítottak. Tulajdonképpen ugyanezt mondhatjuk el a közösségi részvétel terén esetlegesen felbukkanó hátrányos megkülönböztetés, illetőleg a résztvevők üldözése kapcsán: a jogi garanciák adottak, szórványos esetektől eltekintve gyakorlati hatékonyságuk is igazolt.

Contact information:

author: Sándor Fülöp, PhD

organization: *Justice & Environment*

e-mail: info@justiceandenvironment.org

URL: www.justiceandenvironment.org

**Co-funded by
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.